

Tosyevî'nin *Tercemetü'l-Levâiyih*'i ve Tercüme Stratejisi*

The *Terceme al-Levâiyih* by Tosyevî and His Strategy of Translation

Berat Açıl¹

*Bu makale ilk defa Uluslararası Amasya Şairleri Bilim Şöleni'nde (4-6 Ekim 2018, Amasya) sunulan "Abdülmeccid b. Şeyh Nasûh b. İsrâîl'in Tercüme-i Levâiyih Adlı Eseri" isimli tebliğin yeniden yazılmış hâlidir.

¹İstanbul Şehir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: B.A. 0000-0003-1733-4077

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Berat Açıl,
İstanbul Şehir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: beratacil@gmail.com

Başvuru/Submitted: 11.05.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested: 18.05.2020

Son Revizyon/Last Revision Received: 29.05.2020

Kabul/Accepted: 02.06.2020

Atf/Citation:

Açıl, B. (2020). Tosyevî'nin *Tercemetü'l-Levâiyih*'i ve tercüme stratejisi. *TUDED* 60(1), 1-55.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2020-0035>

ÖZET

Tosyevî olarak da bilinen on altıncı yüzyıl müelliflerinden Abdülmeccid bin Şeyh Nasûh bin İsrâ'îl (ö. 1588) mutasavvıf bir çevrede yetişmiştir. Dedesi ve babası vesilesiyle Kâdiriyye ve Zeyniyye tarikatlarını yakından tanıyan Tosyevî, Nakşibendiyye tarikatının önemli isimlerinden biri olan Molla Câmî (ö. 1492) tarafından kaleme alınan, nazarî tasavvuf ve vahdet-i vücûd ile alakalı *Levâiyih* adlı eseri Türkçe'ye tercüme etmiştir. Dolayısıyla söz konusu tercüme, tek bir tarikatin değil de birçok tarikatin aynı anda faydalanabileceği bir muhtevaya sahiptir. Tosyevî tercümesine *Tercemetü'l-Levâiyih* adını vermiştir.

Levâiyih hem Osmanlı döneminde hem de sonrasında farklı yazarlarca doğrudan tercüme, intibah gibi farklı şekillerde Türkçe'de yeniden üretilmiştir. Doğal olarak her bir mütercimnin tercüme esnasında farkında olarak veya olmayarak riayet ettikleri bir tercüme stratejisi bulunmaktadır. Bir mütercimnin tercüme stratejisini tespit etmek için çeviribilim kuramlarından faydalanmak gerekir fakat çeviribilim kuramları ve Osmanlı tercümeleminin bir arada ele alındığı çalışma sayısı maalesef yeterli miktarda değildir. Tosyevî'nin eserinin çeviriyazımlı metnini sunmayı amaçlayan bu makalede *Tercemetü'l-Levâiyih* ve *Levâiyih* tercüme açısından kısaca mukayese edilmiş ve Tosyevî'nin nasıl bir tercüme stratejisi benimsediği birkaç örnek vasıtasıyla gösterilmeye çalışılmıştır. Tosyevî'nin Farsça metne yönelik ekleme, eksiltme ve yeniden düzenleme gibi tasarruflarda bulunduğu iddia edilmiş ve bunlardan örnekler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Levâiyih*, *Tercemetü'l-Levâiyih*, Molla Câmî, Tosyevî, tercüme çalışmaları

ABSTRACT

Abd al-Majeed b. Shayhk Nasuh b. Israel (d. 1588), also known as Tosyevi, grew up in a Sufi environment. Tosyevî, who was closely acquainted with various Sufi orders thanks to his grandfather and father, translated *The Lavâiyih* written by Jami (d. 1492). Tosyevî named his translation, *The Tarcama al-Lavâiyih*. *The Lavâiyih* was about theoretical mysticism and the unity of being and was reproduced in Turkish through different means such as direct translation and adaptation by different authors, both during the Ottoman period and afterward. Naturally, each translator had a different translation strategy that they observed during the translation, whether consciously or not. To determine the translation strategy of a translator, it was necessary to use translation theories, but unfortunately, the number of studies that combine translation studies and Ottoman translations was not sufficient. This article aimed to present the transcribed text of Tosyevî's work, *The Tarcama al-Lavâiyih* and *The Lavâiyih* were compared in terms of translation and the translation strategy that Tosyevî adopted is shown by several examples. It was claimed that Tosyevî made use of such practices as adding, subtracting, and rearranging the Persian text, and examples of them are presented.

Keywords: *The Lavâiyih*, *The Tarcama al-Lavâiyih*, Jami, Tosyevi, translation studies

EXTENDED ABSTRACT

Although Ottoman literature had built its unique writing methods, local subjects, and genres over time, many works were translated by the Ottomans, especially during the very first age of the Empire. Translations related to fields like religion, medicine, and mysticism in the thirteenth and fourteenth centuries were remarkable. In the following centuries, although composing original works was promoted as a purpose, some important works continued to be translated until the last period of the history of Ottoman literature. (Yazar, 2011) In this context, works regarding Sufism which constituted one of the basic elements of classical Turkish/Ottoman literature was frequently translated. Among Sufi texts, those about theoretical Sufism, and unity of being had special importance in the Ottoman milieu, probably because they were suitable to many Sufi orders. One of the most influential literary, linguistic, and Sufi translators in Islamic culture was Jami (d. 1492). As work on the unity of being, *The Lavāyih* by Jami was translated into and reproduced through different means by different authors in Turkish. (Turgut, 2013)

In this article, the transcribed text of *The Tarcama al-Lavāyih* by Tosyevi (d. 1588), a translation of *The Lavāyih* will be provided, and the translation will be compared with the original text to find the translation strategy that Tosyevi used in *The Tarcama al-Lavāyih*.

The father of Abd al-Majeed b. Shaykh Nasuhk b. Israel (d. 1588), was Nasuhk Efendi (d. 1517), and he was among the greats of the Zayniyya order. (Hayta ve Birişik, 2007, p. 347) In fact, we do not have enough sources regarding his life, but most probably he died in 1588 since he was alive in 1582-83 during which he finished *The Tarcama al-Lavāyih*. (Tosyevî, 230a) He mentioned the name of the translation in the work itself, and the reason according to him was to make people who did not speak Persian facilitate from *The Lavāyih*. (Tosyevî, p. 222a)

While searching for literature on the methodology about translations that were done in the Ottoman period, I crossed two main approaches, both of them based on dissertations. The first one is a translation study-oriented by Cemal Demircioğlu. He argues that it is crucial to handle the translation in terms of the concepts used in their times, not modern ones. Bearing this in mind, he proposed a new approach called acting-oriented discourse analysis. According to him, this model is a micro-discourse analysis. (Demircioğlu, 2018, p. 261) He used this model in analyzing mathnawis and gave way to some new techniques to analyze especially what is called paratext in translation studies such as introduction, conclusion, dedication, etc.

The second approach is philology-oriented, fulfilled by Sadık Yazar. His main project is to scan all manuscript libraries and find the translation works. In doing that he tried to get an inventory of Ottoman translations. According to him, although he searched almost all manuscript libraries, we can not argue that there is an exhaustive inventory of Ottoman translations. (Yazar, 2019, p. 246) Yazar, argued that there were two main translation strategies translators used in their works: Conveying the words and conveying the meaning. In the first one, the translators

obeyed the rules of word order of the source language while in the second one, the word order, and meaning were reshaped in the target language to be understood.

Sadık Yazar argued that strategies used in Ottoman translations such as subtract, extract, insertion, abridgment, etc., have to be considered in order to figure out a theory of translation regarding Ottoman translations. (Yazar, 2012) As Yazar's approach is applicable to any type of text, I used it to compare *The Lavāyih*, and *The Tarcama al-Lavāyih*.

Tosyevi seemed to use the second strategy in his translation. I give some examples of the strategies used in *The Tarcama al-Lavāyih* that Yazar pointed out. The first of them may be subtracted. Jami's texts contain 89 quatrains whereas Tosyevi kept just 55 of them, which means he omitted 34 quatrains. The second strategy may be insertions: Tosyevi inserted 8 quatrains, and 7 hemistiches that were not used by Jami himself. Also, he included one hemistich, a quatrain by his father, and a stanza by Kamalpaşazade. He also used 4 quatrains in different places compared with the Persian original which could be re-ordering of the text.

To conclude, it was apparent that *The Tarcama al-Lavāyih*, changed *The Lavāyih* in different forms. There were subtractions, extractions, insertions, abridgments, etc. At the same time, Tosyevi changed the emphasis done on the unity of being, and Ibn Arabi by not mentioning neither Ibn Arabi nor his text *al-Fusus* that had a crucial role in *The Lavāyih* by Jami.

GİRİŞ

Osmanlı edebiyatı her ne kadar kendine özgü yazma usullerini, mahallî konularını, türlerini zamanla inşa etmiş ve tedavüle sokmuş olsa da özellikle kuruluş dönemlerinde birçok eser tercüme etmiştir. On üç ve on dördüncü yüzyıllarda din, tıp ve tasavvuf alanlarındaki tercümelemler dikkat çekicidir. Sonraki yüzyıllarda her ne kadar orijinal eser telifi bir amaç olarak öne çıkmışsa da kimi önemli eserlerin tercüme edilme faaliyeti bu edebiyatın son zamanlarına kadar sürmüştür. (Yazar, 2011) Bu bağlamda klasik Türk edebiyatının temel unsurlarından biri olan tasavvufa dair eserler de tercüme edilmiştir. Nitekim Abdurrahman Câmî'nin *Levâiyih* adlı eseri de çok çevrilen eserler arasındadır. (Turgut, 2013)

Bu makalede söz konusu eserin yine bir mutasavvıf olan Abdülmecîd Tosyevî (ö. 1588) tarafından yapılan tercümesi ele alınacak, eserin çeviriyazılı metni sunulacak ve tercüme Molla Câmî'nin metniyle mukayese edilerek Abdülmecîd Tosyevî'nin tercüme stratejisine kısaca değinilecektir. Makalemizde Abdülmecîd Tosyevî'nin Osmanlı tercüme usullerine de uygun olarak eseri oldukça serbest bir şekilde tercüme ettiği, önemli gördüğü eklemeler, eksiltmeler, yeniden düzenleme gibi tasarruflarda bulunduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Molla Câmî¹ ve *Levâiyih* Adlı Eseri

On beşinci yüzyıl Fars edebiyatının en önemli şairlerinden biri olan Molla Câmî'nin tam künyesi Nürüddîn Abdurrahmân b. Nizâmüddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî olup 817/1414'te Câm şehrinde doğmuştur. İlk tahsilini babasından almış olup henüz çocukken Herat'a göç etmiştir. Daha sonra Seyyid Şerîf Cürçânî (ö. 1413) ve Sadeddîn Taftazânî'nin talebelerinden dersler almıştır. Şâh-ı Nakşbend (ö. 1389) silsilesinden Sadeddîn Kâşgarî'ye (ö. 1456) intisap etmiş olan Abdurrahman Câmî'nin dört oğlu dünyaya gelmiştir. Câmî, 1492 yılında vefat etmiştir. Abdurrahman Câmî'nin biyografi, şiir, tefsir, tasavvuf, musiki, lügat gibi farklı konularda kaleme aldığı birçok eseri bulunmaktadır. (Molla Câmî, 2104, s. 14-24; Okumuş, 1993, s. 94-99)

Abdurrahman Câmî farklı coğrafyalarda ün kazanmıştır. Çoğunlukla Hüseyin Baykara tarafından himaye edilmiş olmakla beraber Fâtih Sultan Mehmed ve II. Bayezid ile birlikte Karakoyunlu Cihan Şah, Akkoyunlu Uzun Hasan ve Yâkub Bey gibi dönemin hükümdarları tarafından takdir görmüş ve onların saraylarına davet edilmiştir. (Okumuş, 1993). Câmî, Hüseyin Baykara ve Ali Şîr Nevaî başta olmak üzere hem kendi döneminde hem de kendinden sonraki birçok şairi etkilemiştir. Öyle ki Ali Şîr Nevaî, birçok eserini onun eserlerine nazire olarak kaleme almıştır. (Kut, 1989)

Vücûd, özellikle de vahdet-i vücûd gibi tasavvufun nazarî boyutunu daha çok ilgilendiren konulara dair bir eser olan *Levâiyih*'in müellifi Abdurrahman Câmî, eserin mütercimi Abdülmecîd Tosyevî tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır:

1 Bu makalenin amacı Molla Câmî'nin terceme-i hâlini ayrıntılı olarak sunmak değildir. Şairin hayatı hakkında daha ayrıntılı bilgi için ayrıca şu kaynaklara müracaat edilebilir: (Ökten, 2007; Çelebi, 2002; Hikmet, 1991)

Mevlânâ ‘Abdurrahmân Câmî kuddise sırruhu’s-sâmî ki mevâlî-i ‘Acem’ün müte’ahhirûnının mütebahhirûnından idi, envâ’-ı fezâ’il ile ma’rûf ve esnâf-ı ma’ârifle mevsûf idi. Husûsâ ki ‘ilm-i tasavvufda fâ’ik u ferîd ve sırr-ı tevhîdde merd u vahîd idi. Nazm u eş’ârda yed-i beyzâsi hurşîd-âsâ zümre-yi ‘ulemâ vü fuzalâya nûr u ziyâ virür idi. Mervîdür ki musannefât u mü’ellefâtı beyânında bir risâle tesvîd eylemişdür. Cümlesi yetmiş üç kitâb olmış. (Tosyevî, s. 226b)

Abdülmeçîd Tosyevî’ye göre Câmî, İran’ın mütebahhir ulemasının son temsilcilerinden olup çeşitli faziletleriyle bilinirdi. Özellikle tasavvuf ilminde üstün ve eşsiz, tevhid konusunda tekti. O, nazım ve şiir konularında yed-i beyza² sahibi olup bir güneş gibi, âlimlere ve faziletliilere ışık saçardı. Abdülmeçîd Tosyevî’ye göre Molla Câmî eserlerini saydığı bir risale kaleme almıştır, buna göre onun yetmiş üç kitabı vardır fakat söz konusu risale hakkında bir bilgi mevcut değildir. Nakşibendiyye tarikatına mensup olan şairin birçok önemli eseri mevcut olup şairin hayatı ve eserleri detaylı bir şekilde çalışılmıştır. (Turgut, 2013) Şairin Türk edebiyatına tesirlerini ayrıntılı bir şekilde incelemiş olan Kadir Turgut, bu babda Câmî’nin hangi eserinin ne zaman, kimler tarafından tercüme edildiğini de göstermiştir.

Molla Câmî’nin ilk eserlerinden biri olan *Levâiyih* 870/1465 yılında tamamlanmıştır. (Turgut, 2013, s. 43) Vahdet-i vücûd konusunu rubailer ve lâyhalar yoluyla ele alan bu hacmi küçük eser, özellikle tasavvuf çevrelerinde çok etkili olmuş, Nakşibendiyye dışındaki tarikatlara mensup çevrelerde de okunmuş ve çevrilmiştir. Bu makalenin konusunu teşkil eden ve aşağıda ayrıntılı bir şekilde incelenenecek olan eser de Abdülmeçîd Tosyevî tarafından yapılmış bir *Levâiyih* tercümesidir. Söz konusu eserin Abdülmeçîd Tosyevî tercümesinden başka tercümeleri de mevcuttur. Bunlardan biri olan Sivasî’nin tercümesinde sadece mensur kısımlar çevrilmiş, manzum parçalar çevrilmemiştir. (Şemseddin Sivasî, 2017) “Müfid İsmail bin Ali el-İstanbulî (ö. 1217/1802), Abdurrahman Câmî’nin *Levâiyih* adlı tasavvufi eserini Türkçeye *Risâle-i Lâyhât-i Câmî* adıyla çevirmiştir. Bu çeviride İsmail Müfid Efendi düzyazılı kısımları düzyazıyla ve manzum kısımları nazmen çevirmeye çalışmıştır.” (Turgut, 2013, s. 121). Cumhuriyet döneminin önemli şairlerinden Asaf Hâlet Çelebi de Molla Câmî ile ilgili monografik kitabında, *Levâiyih*’den bazı parçaları tercüme etmiştir. Benzer şekilde Hasan Lutfi Şuşud, *İslâm Tasavvufunda Hâcegân Hânedânı* isimli eserinde *Levâiyih*’den seçilmiş bazı parçaların tercümesine yer vermiştir. (Turgut, 2013, s. 130, 137)

Abdülmeçîd Tosyevî ve *Tercemetü’l-Levâiyih*

Bu makalede incelenecek olan *Tercemetü’l-Levâiyih* adlı eserin mütercimi Abdülmeçîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâ’il olup Tosyalı önemli müellif, mutasavvıf ve şairlerden biridir. Mutasavvıf bir ailede yetiştiği anlaşılan Abdülmeçîd Tosyevî, “... çeşitli tarikat büyüklerinin ve babası Şeyh Nasûh’un menkıbelerine yer verdiği *Menâkıbu’l-evliyâ* adlı eserinde, dedesini velayet

2 “Beyaz el” anlamına gelip Hz. Mûsâ’nın kendisinden mucize isteyen kavmi ve Firavun karşısında elini göğsüne soktuktan sonra ışık saçan, parlak elini çıkarması biçiminde tecelli eden mucizeye telmihte bulunan bir ibaredir.

ve kerametleriyle meşhur Kadirî tarikatından icâzetli İsrâîl Dede olarak tanıtır.” (Hayta ve Birişik, 2007, s. 347) Atâyî, *Hadâi'kü'l-Hakâyık fî Tekmîleti 'ş-Şakâyık* adlı eserinde Şeyh Nasûh Efendi'yi bir yerde Zeyniyye şeyhlerinden olarak tanıtırken başka yerde Halvetiyye şeyhlerinden diye tanıtmaktadır. (Atâyî, 2017, s. 411, 676) Mecdî ise onu “âmil, sâlih, kâmil hâfız-ı Kur'ân” gibi sıfatlarla tanımladıktan sonra hattının güzelliğinden söz ederek onun Zeyniyye tarikatına bağlı olup bu tarikatta irşad mertebesine kadar yükseldiğini belirtmektedir. Mecdî'ye göre Şeyh Nasûh 924/1518-19'da vefat etmiştir. (Mecdî, 1989, s. 424-425) Dolayısıyla Abdülmecîd Tosyevî'nin babası Nasûh Efendi (ö. 923/1517)³ mutasavvıf kimliğiyle öne çıkmış olup Zeyniyye tarikatının büyüklerindedir. (Hayta ve Birişik, 2007, s. 347) Onun hem Kadirî hem de Zeyniyye tarikatından icâzetli olduğu ifade edilebilir. Şeyh Nasûh Efendi, *Risâletü'l-Edviyye fî Tarikati's-Sûfiyye* adlı eserle mürid ve mürşid ilişkisini ele alırken *Risâletü'l-Edebiyye* adlı eseriyle de tarikat adabını ele almıştır. (Erbaş, 2006, s. 164) Nitekim Abdülmecîd Tosyevî tercümesinde iki ayrı yerde aynı zamanda şiir yazdığı anlaşılan babasından söz etmekte, ondan alıntılar yapmaktadır. 226b sayfasının kenarında yer alan aşağıdaki notta mütercim merhum babasından söz etmektedir:

Merhûm pederümüz bâb-ı tevhîd-i Rabb-i vahîde böyle buyurmuşdur ki
Vahdetde hafî kesret
Kesretde zihî vahdet
İskât idicek nisbet
Şeksiz bulur Allâhı (Tosyevî, s. 226b)

Mütercim başka bir kenar notunda, bu sefer babasını ismiyle birlikte zikredip ondan bir beyit alıntılanmaktadır:

Ve pederümüz Şeyh Nasûh kuddise sırruhu'l-'azîz bu makâma münâsib bir beyt-i
pend-âmîz inşâ itmişlerdür:
Zühd ü takvâ 'ilm ü 'irfân kendüye kayd itmeyüp
Tevbe istiğfâr iden nush-ı hoş-âsâr eyledi (Tosyevî, s. 230a)

Aileden Kadiriyye ve Zeyniyye tarikatlarının öğretilerine aşina olduğu anlaşılan Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâ'îl, Nakşibendiyye'ye mensup Câmî'nin bir eserini tercüme edecek kadar Nakşibendiyye'yi de biliyor olmalıdır.

Müellifin doğum tarihi hakkında elimizde yeterince malumat bulunmamaktadır. Bununla birlikte en geç babasının vefat tarihi olan 1517'de doğmuş olması gerekmektedir. Onun vefatıyla ilgili de farklı kaynaklar 960/1552 (Bağdatlı, 1951, s. 620), 973/1565 (Bursalı Mehmet Tahir, t.y., s. 45) ve 996/1588 (Bahadır, 2018) gibi değişik tarihler ileri sürmüşlerse de 1588 tarihinin bunlar arasında en makul tarih olarak öne çıktığı söylenebilir. Elimizdeki eserin telif kaydından tercümenin 989/1581-82 yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu durum eserde bir tarih beytiyle şu şekilde belirtilmiştir:

3 *Hediyyetü'l-Ârifîn*'de Şeyh Nasûh'un Zeyniyye halifelerinden olup 924/1518-19'da vefat ettiği kayıtlıdır. (Bağdatlı, 1990, s. 494)

“Der-beyân-ı târîh-i in kitâb: zı, fe, tı
Ger bunun târîhini bilmek dilersen iy püser
Fâ-i zuhr u fâ-i fahr u ‘ayn-ı lutfâ kıl nazar” (Tosyevî, s. 230b)

Bu açıklamayla tercümenin ne zaman sona erdiği ifade edilmiştir. İkinci mısradaki eğer bu kitabın tarihini bilmek dilersek “fâ-i zuhr” yani “zuhr” kelimesinin ilk harfi, “fâ-i fahr” yani “fahr” kelimesinin ilk harfi ve “‘ayn-ı lutf” yani “lutf” kelimesinin ikinci harfine dikkat etmemiz, bu harflerin ebced değerlerini hesaplamamız gerektiği bildirilmektedir. Söz konusu harfler sırasıyla “zı, fe, tı” harfleridir. Bu harflerin sayı değerleri de ebced hesabına göre sırasıyla 900, 80 ve 9’dur. Böylece tercümenin bitiş tarihi hicrî 989, miladî 1581-82’ye denk gelmektedir. Bu durumda söz konusu tarihte mütercimim ber-hayat olduğu anlaşılmaktadır, öyleyse onun vefat tarihi 1581-82’den sonraya tekabül etmelidir. Yukarıda önerilen tarihler arasında 1581-82’den sonraya tekabül eden tek bir tarih bulunmaktadır: 1588. Dolayısıyla 1588 tarihini elimizdeki tercüme de teyit ettiğinden Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâ’îl’in vefat tarihini 1588 olarak ileri sürmek daha makûldür. Sonuç olarak 1517 veya öncesinde doğmuş olan Abdülmecîd Tosyevî’nin vefat ettiğinde en az 71 yaşında olduğunu söylemek mümkündür. Buna göre *Tercemetü’l-Levâiyih* tamamlandığında Abdülmecîd Tosyevî 65 yaşından küçük değildi. Bursalı Mehmed Tahir’e göre mütercim Tosya’da vefat etmiştir. (Bursalı, t.y., s. 45)

Molla Câmî’nin *Levâiyih*⁴ isimli meşhur eserinin tercümesi olan eserin ismi bizzat Abdülmecîd Tosyevî tarafından *Tercemetü’l-Levâiyih* olarak kayıt altına alınmıştır. Abdülmecîd Tosyevî eserin ismini ve *Tercemetü’l-Levâiyih*’in tercüme edilme nedenini şu şekilde açıklamaktadır.

Vaktâ ki mezkûr Mevlânâ Câmî’nün *Levâiyih*-nâm ‘ilm-i tasavvufdan bir risâlesi vardı ve bu hakîr ü fakîr ü nâ-tüvân ve ‘alîl ü zelif ki ‘Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâ’îl’dür, ol risâleye nazar itdükde hâtır-ı fâtıra bu hâtıra halecân u heyecân eyledi ki anı zebân-ı Fârisî’den lisân-ı Türkî’ye terceme ide tâ ki nef’i zebân-ı Fârisî’ye mâlik olmayanlara şâmil ü kâmil olup mercûdur ki bu gedâyı zikr-i hayr ile yâd idüp rûh-ı revânını ferhân u şâd ideler. Ve dahî hâtır-ı fâtıra böyle lâiyih oldı ki bu kitâbun adını *Tercemetü’l-Levâiyih* virem. Mercûdur ki merhûm Mevlânâ Câmî’nün sırrından meşâm-ı câna revâiyih-ı tayyibe ve sayyibe olup râh-ı sevâba gidevüz. (Tosyevî, s. 222b)

Kendini “hakîr, fakîr, nâ-tüvân, ‘alîl, zelif” gibi sıfatlarla tavsif eden ve ismini ‘Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâ’îl şeklinde açıkça yazan mütercim Mevlânâ Câmî’nin *Levâiyih* adlı eserini gördüğünde gönlüne onu Fars dilinden Türkçeye çevirme heyecanı düşer. Abdülmecîd Tosyevî bu önemli eserden Farsça bilmeyenlerin de faydalanmasını arzu etmektedir. Mütercimim bundan şahsi beklentisi tercüme okuyacakların onu hayırla yad etmeleri ve ruhunu şad etmeleridir.

4 Eser Arap harfleriyle de basılmıştır. Eserin şu basımı tercümeyle mukayesede kullanılmıştır: (Molla Câmî, 1309)

Kitabın ismini *Tercemetü'l-Levâiyih* koyması da mütercimın gönlüne düşmüştür. Abdülmecîd Tosyevî, bu sayede Mevlânâ Câmi'nin sırrından onun burnuna güzel kokular gelmesini ve sevaba girmeyi ummaktadır.

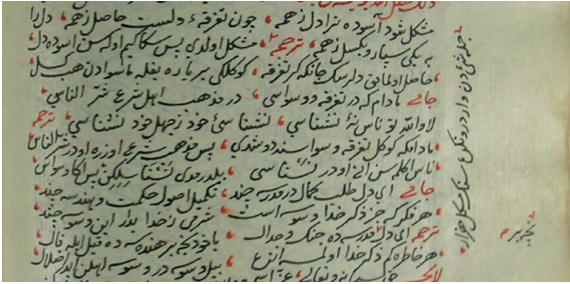
Sonuç olarak eserin mütercimi ve ismi konusunda herhangi bir tereddüdün olmadığı kesin bir dille söylenebilir. Mevlânâ Câmi'nin *Levâiyih* adlı eseri Tosyevî olarak bilinen 'Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâ'îl tarafından *Tercemetü'l-Levâiyih* adıyla 1582-83 yılında tercüme edilmiştir.

Daha çok Tosyevî olarak bilinen mütercim elli civarında eser kaleme almış, velûd bir müelliftir. (Kaçar ve ark., 2016). Abdülmecîd Tosyevî'nin eserleri farklı çalışmalarda listelenmiştir. Bunların kimileri de kitap veya makale olarak yayımlanmıştır. Abdülmecîd Tosyevî'nin eserleri, tespit edilebildiği kadarıyla haklarında yapılmış çalışmalarla birlikte aşağıda sıralanmıştır:

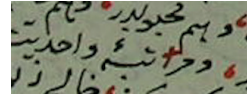
1. *Arafâtü'l-Ârifîn* (Yerkazan, 2018; Kol, 2019), 2. *Cevâhirü'l-Kur'ân ve Zevâhirü'l-Furkân* (Hayta&Birışık, 2007), 3. *Erbaüne Hadîsen*, 4. *Risâletü'l-Fevzû'l-Azîm* (Pak, 2018), 5. *el-Hayf ve'l-Hüzn* (Polat, 2014), 6. *el-Hüdâ ve'l-Felâh* (Hayta, 2008; Uluğ, 2009), 7. *Esrâru'n-Necât ve'n-Necâh*, 8. *Ferîdetü'l-Furkân fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, 9. *Fezâ'ilü'l-İlm ve'l-Âlim* (Pattabanoğlu, 2016a), 10. *İrşâdû't-Tâlibîn fî Talîmi'l-Müte'allimîn*, 11. *Kenzü'l-Fevâid*, 12. *Kıssa-i Çoban ve Münâcât* (Bahadır, 2018), 13. *Kıyâfet-nâme* (Demirkazık, 2015a), 14. *Lâyihâ-i Rûhâniyye ve Lâmia-i Nûrâniyye*, 15. *Levâihu'l-Kulûb ve Revâiyihü'l-Mahbûb*, 16. *Makâmâtü'l-Mücevidîn ve Derecâtü'l-Muallimîn*, 17. *Matlab-ı A'lâ* (Sakar, 2016), 18. *Mecmâu'l-Fezâil ve Menbau'l-Hasâil*, 19. *Me'debü'l-Fuzalâi'l-Ârifîn fî Menâkibi'l-Hulefâi'r-Râsidîn*, 20. *Menâkibu'l-Ârifîn ve Keremâtü'l-Kâmilîn* (Kuşdemir, 2017), 21. *Menâkibu'l-Evliyâ*, 22. *Menâkibu'l-Kurrâi's-Seb'a ve's-Şâtübî*, 23. *Mirâciyye* (Demirkazık, 2015b), 24. *Muhtasarü'l-Muhtasar*, 25. *Mutâibetü'l-Kulûb bi-Muhâtabeti'l-Mahbûb*, 26. *Münâcâtü Levâhibi'n-Necât* (Pattabanoğlu, 2016b), 27. *Nahvü'l-Ârifîn*, 28. *Nasihat-nâme*, 29. *Nebzetü'n mine'l-Hakâik ve Zübdetün mine'd-Dekâik*, 30. *Ravzatü'l-Ezhâr ve Cennetü'l-Esmâr*, 31. *Risâle alâ Kavli Sâhibi't-Tenkîh Faslı fî't-Tâ'n*, 32. *Risâle fî Beyâni Hurûfi Mukattaat*, 33. *Risâle fî Esâmi Süveri'l-Kur'ân*, 34. *Risâle fî Tefsîri'l-Âyâti'l-Müteallika bi't-Temsîl*, 35. *Risâle fî Vukûfi'l-Kur'ân*, 36. *Risâle mine'l-Ehâdisi'l-Kudsiyye* (Küçük, 2013), 37. *Risâletü'l-Mevâiz ve'd-Duâ*, 38. *Risâletü'l-Muhtasar bi'l-Lemehât fî't-Tercemeti'l-Lemeât*, 39. *Riyâzû'n-Nâsîhîn*, 40. *Riyâzû's-Sâlimîn*, 41. *Safâû's-Sâlihîn*, 42. *Sürürü'n-Nâzirîn* (Aktürk, 2013), 43. *Şerh-i Çihil Nâm*, 44. *Şerh-i Pend-nâme li'l-Attâr* (Toruk, 2010), 45. *Ta'rifâtun Ma'rifetuha*, 46. *Tefsîru Süreti'l-İnsân* (Erbaş, 2008), 47. *Tefsîru Süreti'l-Mülk* (Yerkazan 2018a), 48. *Tefsîru Süreti'l-Fâtiha*, 49. *Tekmîletü'l-Beyân*, 50. *Terceme-i Risâle-i Muhtasara*, 51. *Tercemetü'l-Levâiyih*, 52. *Tevakkuhu'l-Fukahâ ve Telezüzü'l-Üdebâ*, 53. *Tezkiretü Uli'l-Elbâb*, 54. *Tezkirü'n-Nâsîn fî Tefsîri Yâsîn* (Yerkazan, 2018b), 55. *Ucâletü Muhtasaratün mine't-Tasavvuf*.

Nüsha ve Müstensih

Tek nüshasına ulaşabildiğimiz *Tercemetü'l-Levâiyh*, bugün Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 37 Hk 3670/10 numarada kayıtlı bir yazmanın 221b-230b sayfaları arasında yer almaktadır. (Yazar, 2011, s. 856); (Turgut, 2013, s. 110–111). Tercüme 221b’de besmeleyle başlayıp 230b’de hatimeyle son bulmaktadır. Eser nesih hattıyla kaleme alınmış olup başlıklar için kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Her sayfada ortalama yirmi sekiz satır bulunmaktadır. Tercüme gözden geçirilmiş ve müstensihin unuttuğu kimi yerler sonradan işaretlenerek derkenara eklenmiştir. Örneğin 223b sayfasında unutulmuş bir mısra ve ibare derkenara eklenmiş ve metin içinde nereye ait olduğu belirtilmiştir. (bkz. Resim 1)

Resim 1

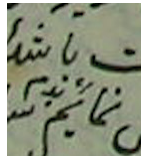

Resim 2

Tercümenin gözden geçirildiğinin bir diğer işareti de kimi kelimelerdeki yanlış yazımlara müdahale edilmesi ve bunların kırmızı mürekkeple gösterilmiş olmasıdır. Örneğin “mertebe” olması gereken kelime yanlışlıkla “merâtibe” şeklinde yazılmıştır. (bkz. Resim 2) Müstensih bunu fark edip aradaki “elif” harfini silerek tashih etmiştir.

Benzer şekilde müstensih 224b yaprağında bulunan bir rubainin ilk mısrasında bulunan bir kelimeyi önce “nümâiyem” şeklinde kaydetmişken sonradan kontrol esnasında veya muhtemelen başka bir nüshayı görmesi neticesinde adeta nüsha farkını belirtircesine mısradaki kelimenin üzerine düzeltme yapmış ve kelimeyi “nümâyedem” şekliyle kaydetmiştir. Aşağıdaki mısradaki görüldüğü gibi kelime iki türlü de okunabilir ve anlamlıdır.

Ruh gerçi hemî nümâyedem sâl-be-sâl (Tosyevî, 224b)

Resim 3

Yukarıdaki ve benzeri müstensih tasarruflarından hareketle müstensihin tercümeyle tashih amacıyla gözden geçirmiş olduğu ve muhtemelen tercümenin aslıyla mukabele edildiği sonucuna varmak mümkündür.

Bununla birlikte kimi müstensih hatalarına da tesadüf edilmektedir. Örneğin 222a'da Câmî'ye ait bir rubai ikiye bölünüp ilkinde beyit, ikincisine nazm başlığı eklenerek kaydedilmiştir fakat tercümede tek bir rubai gibi kaydedilmiştir. Dolayısıyla mütercim, Câmî'nin şiirini hem tek bir rubai addedmiş hem de bu şekilde tercüme etmiştir. Öyleyse bu, müstensih hatasıdır denebilir.

Tercümede layiha, rubai, beyt, mısra, nazm, kıta, mesnevi gibi başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca hangi şiirin Câmî'ye ait olduğunu, hangisinin tercüme olduğunu belirtmek üzere Câmî ve terceme ibareleri de kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yanı sıra kimi zaman ayet ve hadisler başta olmak üzere Arapça kelime, ibare ve cümleler de kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Tercümenin son sayfasında ferağ kaydı bulunmakta olup hem telif hem de istinsah kaydını barındırmaktadır. Nüshanın müstensihine dair bilgi açık bir şekilde şöyle sunulmuştur:

“Vaka ‘a’l-ferâğu min tahririhi fi yevmi’l-ahadi vakte’l-işrâki fi yevmi’s-sâbi’i ve’l- işrîne fi şehri’l-muharremi’l-harâmi sene (1048) semâniye ve erba’in ve elf ‘an yedi ‘İsmâ’îl bin İbrâhîm fi makâmi kutb-ı cihân hazret-i Şeyh Şa ‘bân Efendi kuddise sirruhu’l-‘azîz.” (Tosyevî, s. 230b)

Buradan anlaşıldığına göre ‘İsmâ’îl bin İbrâhîm adlı bir müstensih nüshanın istinsahını 27 Muharrem 1048/10 Haziran 1638 Pazar günü, işrak vaktinde Şeyh Şa ‘bân Efendi’nin makamında tamamlamıştır. Halvetiliğin kollarından Cemâliyye’nin bir şubesi olan Şâbâniyye’nin kurucusu Şâbân-ı Veli (ö. 976/1569)’nin dergâhı Kastamonu’dadır. (Tatçı, 2010) Dolayısıyla istinsahın Kastamonu’da tamamlanmış olduğu aşikârdır. ‘İsmâ’îl bin İbrâhîm istinsahı Kastamonu Şâbân-ı Veli dergahında tamamladığına göre onun da tasavvuf ehli olduğunu, belki de Şâbâniyye’ye müntesip olduğunu varsaymak ihtimal dâhilindedir. Bu durumda, tercümenin tasavvuf öğretilerini müritlere öğretmek üzere yapıldığı ve istinsahta da benzer amaçların güdüldüğü ihtiyat kaydıyla beraber öne sürülebilir.

Eserin Muhtevası

Levâiyih nazarı tasavvufun önemli konularından olan vahdet-i vücudu ele almaktadır. Eserde çoğunlukla birer rubai sonrasında da layiha adı altında onun açıklaması şeklinde tasavvufî kavramların hakikatleri açıklanmaktadır.

Eserin bu yapısından mütevellit tercümenin yapısı da benzerlik arz etmektedir. *Tercemetü'l-Levâiyih* besmele ve münacaat, hamdele ve salvele ile başlamakta, münacaatla devam etmektedir. Konuya girişte Câmî, eseri, mütercim ve tercümeden söz edilmektedir. Burada Câmî’nin girişi ve mütercimin girişi iç içe girmiş durumdadır, tercümede Câmî’ye ve Abdülmecîd Tosyevî’ye ait olmak üzere iki adet münacaat bulunmaktadır. Eser hâtîme ve ferağ kaydıyla son bulmaktadır.

Hem tasavvufun geneli hem de tasavvufun vahdet-i vücudu öne çıkaran yorumu için önem arz eden tefrika, cemiyet, fenâ-yı fenâ, hakikat, kaza, kader, mutlak, mukayyed, istilzam, ihtiyaç gibi kavramlar kırmızı mürekkeple yazılmış olup metinde ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

Örneğin eser, tasavvufta ve İslam felsefesinde çokça tartışılan ve kavranması güç meselelerden biri olan vâcibü'l-vücûd kavramını açıklarken istilzam ve ihtiyaç kavramlarından faydalanmıştır.

Pes istilzâm tarafeynden peydâ olur. Ve ihtiyâc taraf-ı vâhidden hüveydâ olur. Nitekim miyân-ı hareket-i yed ü miftâhda iktizâ böyledür. Miftâh meftûh olmada hareket-i yedi müstelzimdir. Ve yed dahı hareket-i miftâhı müstelzimdir. Ammâ yedün miftâha ihtiyâcı vardır ve miftâhun yede ihtiyâcı yoktur. Pes istilzâm cânibeynden ve ihtiyâc cânib-i vâhidden oldu. Nitekim vâcibü'l-vücûdun nûri zuhûr itmede vücûd-ı mümkinâtı müstelzimdir ve vücûd-ı mümkinât dahı mevcûd olmada vâcibü'l-vücûdü müstelzimdir. Vâcibü'l-vücûdun mümkinâta ihtiyâcı yoktur. Ammâ mümkinât vâcibü'l-vücûda muhtâcdur. (Tosyevî, s. 229b)

Yukarıdaki pasaj şöyle çevrilebilir: İstilzam iki taraftan, ihtiyaç ise tek taraftan oluşur. Nitekim elin hareketi ve anahtar arasındaki durum böyledir. Anahtar, açılma konusunda elin hareketini gerektirir. El de anahtarın hareketini gerektirir. Elin anahtara ihtiyacı vardır fakat anahtarın ele ihtiyacı yoktur. Öyleyse istilzam iki taraftan, ihtiyaç tek taraftan oluşur. Nitekim vâcibü'l-vücûd, nurunun ortaya çıkması konusunda mümkün varlıkları gerektirir ve mümkün varlıklar da var olmada vâcibü'l-vücûdu gerektirir. Vâcibü'l-vücûdun mümkün varlıklara ihtiyacı yoktur fakat mümkün varlıklar vâcibü'l-vücûda muhtaçtır.

Buradan da anlaşıldığı gibi eser, kimi zaman anlaşılması zor tasavvufi konuları olabildiğince anlaşılır bir dille ve üslupla anlatmaktadır. Eserin çokça çevrilmesi ve okunmasının arkasında, onun bu yönü yatıyor olmalıdır.

Tercemetü'l-Levâiyih'teki nazârî tasavvuf yönünün *Levâiyih*'e nispetle biraz hafifletilmiş olduğu görülmektedir. Nitekim tercümede İbn Arabî'nin ismi bile geçmezken Farsça metinde ondan ve *Fusus*'tan bahisler vardır. Bunun nedeni vahdet-i vücûd teorisinin İbn Arabî'ye dayandırılmasıdır. Abdülmecîd Tosyevî, nedenini belirtmemekle beraber, amelî tasavvufu daha fazla öne çıkaran bir eser ortaya çıkarmak istemiş gibidir.

Tercümenin sonunda yer alan hatime kısmında eserin muhtevası ve amacı şöylece özetlenmiştir:

Bilgi ki maksûd bu 'ibârâtdan ve matlûb bu işârâtdan bu remze tenbîhdür ki Hak sübhânehü ve te'âlânun ihâta-i zâtîsi cemî' -i eşyâyı muhtîddür ve dahı sereyân-ı nûrîsi cemî' -i merâtib-i vücûd u şühûdü müştemildür. Tâ ki sâlikân-ı âgâh ve tâlibân-ı sâhib-intibâh olanlar zevât-ı mukayyedâtdan hiçbir zâtı müşâhede itmeyeler illâ anda cemâl-i mutlakı mu'âyene eyleyeler ve sıfatdan hiçbir sıfatı mütâla'a eylemeyeler illâ anda kemâl-i mutlakı mülâhaza eyleyeler. (Tosyevî, s. 230b)

Sonuç olarak *Levâiyih* ve *Tercemetü'l-Levâiyih*'in konusu ve amacını belirtmek üzere alıntıyı şu şekilde çevirebiliriz: Bu kitaptaki ibare ve işaretlerden maksat, Allah'ın zatının tüm eşyayı ihata ettiği ve nurunun tüm varlık mertebelerini müştemil olduğu şeklindeki tenbihdir.

Böylece uyanık salıklar ve talebeler sınırlı kişilerden hiçbirine bakmasınlar, onlarda sadece Allah'ın cemalini görsünler ve hiçbir sıfatı incelemesinler sadece onlarda Allah'ın kemalini mülâhaza etsinler.

***Tercemetü'l-Levâiyih*'in Tercüme Stratejisi**

Osmanlı döneminde yapılmış herhangi bir metnin tercüme stratejisini tespit ve tahlil etmek için Osmanlı tercüme geleneğinin çeviribilim açısından incelenmiş ve bu konuda yetkin modellemelerin önerilmiş olması gerekmektedir. Ne yazık ki Osmanlı tercüme konusunda bu tarz çalışmalardan yoksunuz. Bu tespit, söz konusu alanda hiçbir çalışmanın yapılmamış olduğu veya çabaya girililmemiş olduğu anlamına gelmemelidir. Yaptığımız incelemeler neticesinde Osmanlı tercüme konusunda biri çeviribilim disiplinine bağlı, diğeri klasik Türk edebiyatı usullerine sadık olmak üzere iki farklı yönelimin diğerlerine göre daha fazla rağbet gördüğünü ve test edilebilir, uygulanabilir sonuçlar doğurduğunu gördük.

Bunlardan ilki Saliha Paker ve Zehra Toska'nın öncülüğünde başlayıp Cemal Demircioğlu'nun çalışmalarıyla bir model önerisine dönüşen projedir. Demircioğlu bu projenin sonuçlarından biri addedilebilecek doktora çalışmasında ve sonraki çalışmalarında, Osmanlı tercüme geleneğini çalışma usulleri ve kavramlarına dair birtakım modellemeler üzerinde çalışmış ve nihayetinde eyleme odaklı söylem çözümlemesi adıyla bir tercüme tahlil yöntemi önermiştir. Demircioğlu Osmanlı dönemi tercüme çalışmalarına yaklaşırken bugünün kuramlarından geçmişe bakmanın tehlikelerine karşı okuru uyardığı ihmal etmemektedir:

Acaba, Osmanlı kültüründe çeviriyi araştırırken, geçmişteki çeviri etkinlik ve uygulamalarına bugünkü çeviri kavramı ve tanım(lar)ından bakmak, yol açmaktan çok, sorun çıkartıyor olabilir mi; ya da geçmişteki çevirileri, üretildikleri zamanın çeviri kavram(lar)ı, anlayışları ve beklentilerini *yeniden kurgulayarak* değerlendirmek, araştırmacıyı daha sağlıklı sonuçlara götürür mü? (Demircioğlu, 2018, s. 246)

Bu uyarıdan hareketle Demircioğlu, tercüme çalışmalarını üretildikleri zamanın kavramlarıyla ele almanın gerekliliğini iddia etmiş ve buna binaen yukarıda sözü geçen modeli önermiştir: "*Eyleme odaklı söylem çözümlemesi* adıyla betimleyeceğimiz yöntem, geleneğimizde aktarıma dayalı olduğu varsayılan metinlerin metindışı öğelerini çeviribilimsel bir bakış açısıyla çözümlemek üzere geliştirdiğim bir mikro-söylem çözümlemesi yöntemidir." (Demircioğlu, 2018, s. 261) Bu yöntem Demircioğlu tarafından özellikle mesnevilere uygulanmış ve tercüme çalışmalarında metindışı öğeler olarak isimlendirilen dibace, hatime, sebep-i tercüme, ithaf vs. bölümlerin incelemesinde faydalı sonuçlar doğurmuştur.

Osmanlı tercüme çalışmalarında son zamanlarda revaç ve rağbet bulan ikinci yaklaşım yine bir doktora çalışmasına dayanan Sadık Yazar'ın çalışmalarıdır. Yazar, doktora tezinde yazma eser kütüphanelerinden hareketle on üçüncü yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar geçen sürede yapılmış tercüme çalışmalarının bir envanterini çıkarmaya çalışmıştır. Buna rağmen ona göre Osmanlı dönemi tercüme çalışmalarının tam bir envanteri çıkarılmış değildir. (Yazar, 2019, s. 246)

Yazar, devamında yapılması gerekenleri şu şekilde belirler: “Osmanlı tercüme nazariyesine dair çalışmaların şu aşamalardan hareketle yapılması beklenir. Öncelikle bu dönemde yapılan tercümelemlerin envanteri ortaya çıkarılır, sonrasında tespit edilen tercümelemlerdeki kuramsal yön ortaya çıkarılmaya çalışılır.” (Yazar, 2019, s. 247) Osmanlı tercümelemleriyle ve genel olarak Osmanlı edebiyatında eleştiriyi ilgili olarak on dokuzuncu yüzyıldan önce nazarı çalışmaların eksikliğinden söz edilir. Yazar, bu hususa dikkat çekerek Nergisî ve Aydınli İshak Hocası Ahmed Efendi'nin istisna kabul edilmesi gerektiğini öne sürer. Bunun nedeni, bu iki mütercimim tercüme stratejilerine dair malumat vermesidir: “XIX. yüzyıldan evvelki tercüme geleneğinde de, örnekleri fazla olmamakla birlikte tercümelemlerinde izledikleri yol hakkında bilgi veren birkaç mütercim bulunmaktadır. Bunlar arasında tercüme stratejilerini açık bir şekilde açıklayan iki isim öne çıkmaktadır: Nergisî ve Aydınli İshak Hocası Ahmed Efendi.” (Yazar, 2019, s. 252) Hem bu iki mütercim hem de başka tercümelemlerden hareketle Yazar, iki tür tercüme usulünün öne çıktığını ileri sürer: Lafzın aktarımı ve mananın aktarımı. İlkinde kaynak metnin söz dizimine riayet edilirken ikincisindeyse kaynak dildeki söz dizimi ve buna bağlı olarak anlam erek dilde ona uygun bir şekilde yeniden tertip edilir. Yazar'a göre mealen tercüme daha sık karşılaşılan bir durum olmakla beraber bir eser içinde bile tek tür bir tercüme şeklinden söz etmek her zaman mümkün değildir. Sadık Yazar, Osmanlı edebiyatında eksiltme, ekleme, özetleme, seçme, derleme, taklit, nazire gibi yollara başvurulmuş yapılan serbest tercüme şekillerine rastlandığını dile getirmekte, tercüme metinlerin incelenmesi esnasında kaynak metinden yapılan eksiltmelere, ona yapılan eklemelere, kaynak metindeki kelimelere karşılık verme usullerine özellikle dikkat edilmesi gerektiğini belirtmektedir. (Yazar, 2012, II. Bölüm)

Osmanlı tercüme eserlerinde karşılaşılan başka bir durum ise Mücahit Kaçar'ın belirttiği gibi eserin farklı eserlerden tercümelemler yoluyla oluşturulması yöntemidir:

Hubbî'nin bu eserinde yer yer İmâm Dımişkî yani Ahmed b. İbrahim (814/M.1412) tarafından kaleme alınan *Meşâri'u'l-Eşvâk ilâ Mesâri'u'l-Uşşâk* isimli Arapça esere göndermede bulunulmakla birlikte *İmâdu'l-Cihâd* bu eserin tercümesi değildir. Zira *Meşâri'u'l-Eşvâk ilâ Mesâri'u'l-Uşşâk*, 33 bâbdan oluşan çok kapsamlı bir eserdir. *İmâdu'l-Cihâd*'ın da bazı bölümleri bu eserden tercüme edilerek oluşturulmuştur. Hubbî her ne kadar Millî Kütüphane nüshasının sonunda “İmâm-ı Dımişkî hazretlerinin *Kitâb-ı Cihâd*'ından bu risâleyi üç günde Lisân-ı Arabîden Türkiye terceme etdüm” demişse de bu ifadeye Paris Nüshası'nda yer vermemiştir. Nitekim *İmâdu'l-Cihâd* yine Hubbî'nin Millî Kütüphane nüshasının başında ‘bu risâlede gazânın şerâitin ve edeblerin kütüb-i mu'tebreden tercüme ederiz’ sözleriyle belirttiği gibi muteber kitapların farklı bölümlerinin tercüme edilmesiyle oluşturulmuş bir eserdir. (Kaçar, 2018, s. 173)

Görüldüğü gibi Hubbî eserini “muteber kitapların farklı bölümlerinin tercüme edilmesiyle oluştur”ma yoluna başvurmuştur. Dolayısıyla Demircioğlu, Yazar ve Kaçar'ın dikkatlerini de hesaba katarak Osmanlı tercümelemlerinde farklı durumlarla karşılaşma ihtimalini akılda tutmakta fayda vardır.

Tercemetü'l-Levâiyih mütercimi Abdülmecîd Tosyevî, metindışı unsur kabul edilen sebab-i tercüme tesmiye edilebilecek kısımda eseri niçin çevirdiğine dair tek bir gerekçe sunmuştur: "Farsça bilmeyenlerin de faydalanması." Böyle olunca onun tercüme stratejisine dair kendisinin aktaracağı bilgilerden mahrumuz.

Bu makalenin sınırlarını aşacağından *Tercemetü'l-Levâiyih*'i ayrıntılı bir biçimde *Levâiyih* ve onun diğer tercümeleleriyle mukayese etmeyi başka bir çalışmaya bırakıyoruz. Bununla birlikte Sadık Yazar'ın tercüme inceleme yöntemini takip ederek örnek kabilinden eksiltme, ekleme gibi unsurlara birer örnek vermekle iktifa edeceğiz.

Bunu yapmazdan evvel *Tercemetü'l-Levâiyih*'i Câmî'nin *Levâiyih*'iyle yapısal olarak mukayese etmekte fayda var. Câmî, vahdet-i vücûd ve bununla bağlantılı seyr ü sülûk kavramlarını şiirler aracılığıyla, çoğunlukla da rubailerle anlatmaktadır. Câmî'nin *Levâiyih*'inde rubailerin çok önemli bir işlevi var görünmektedir. Tercümede çokça tasarrufta bulunan Abdülmecîd Tosyevî ise rubailere bu kadar önemli bir işlev yüklememektedir. O, düşüncelerini daha çok nesirle aktarmayı tercih etmektedir. Belki de bu yüzden Câmî'de bulunan rubailerden otuz dört tanesi Abdülmecîd Tosyevî'nin tercümesinde kendilerine yer bulamamışlardır. Nitekim *Levâiyih*'te biri mesnevî olmak üzere toplamda seksen dokuz rubai yer alırken *Tercemetü'l-Levâiyih*'te Câmî'den alınma olduğu belirtilmiş veya belirtilmemiş toplam elli beş rubai yer almaktadır. Abdülmecîd Tosyevî'nin bu tasarrufu tercümedeki eksiltmeler başlığı altında değerlendirilebilir. Ayrıca Câmî'de her bir layihada hangi kavramın ele alındığı açıkça belirtilmişken Abdülmecîd Tosyevî'de bu durum silikleştirilmiştir. Dolayısıyla Abdülmecîd Tosyevî'de kavramlar üzerinden metnin yapısını ortaya çıkarmak güçtür.

Abdülmecîd Tosyevî, tercümesine Câmî'nin *Levâiyih*'inde bulunmayan ve kaynağını şimdilik tespit edemediğimiz kimi şiirler de (sekiz rubai ve yedi beyit) eklemiştir. Bundan başka pederi Şeyh Nasûh bin İsrâ'îl'e ait bir beyit ve bir rubai, Kemâlpaşa-zâde'ye ait bir kıta da eklenmiştir. Bunlara da Yazar'ın kavramsallaştırmasıyla tercümedeki eklemeler denebilir.

Mütercimin kanaatimizce önemli tasarruflarından bir diğeri de Câmî'nin eserinde bulunan kimi rubaileri Farsça metinde bulunduğu sırada değil de apayrı bir yerde kullanmasıdır. Bu şekilde dört rubainin yeri değiştirilmiştir. Ayrıca iki rubai art arda gelmekle beraber aralarında takdim-tehir yapılmıştır. Bu, bir sehiv eseri de olabilir fakat bilinçli mi sehiv mi olduğuna dair bir emare bulmak şimdilik mümkün olmamıştır. Demek ki Abdülmecîd Tosyevî Farsça metni kendince yeniden kurgulamış ve kısmen düzenlemiştir.

Benzer tasarruflar mensur kısımlarda yani layihalarda da karşımıza çıkmaktadır. Mütercim layiha kısımlarında genellikle uzatma, meseleyi daha ayrıntılı anlatma yoluna gitmiştir. Câmî'nin eseri nazarî tasavvufa dair meseleleri özlü bir şekilde anlattığından Abdülmecîd Tosyevî, okurların daha iyi anlamasını temin etmek için bu yola başvurmuş olmalıdır.

Yukarıda söz edilen tasarruflara örnek olması kabilinden aşağıdaki rubai ele alınabilir: Rubainin başlığına bakıldığında Abdülmecîd Tosyevî tarafından Türkçe söylenen bir rubai

olduğu sanılmaktadır fakat gerçekte durum böyle değildir. Her nedense Abdülmecîd Tosyevî, rubainin aslını tercümesine almamıştır. Dolayısıyla burada bir eksiltme söz konusudur. Tercüme makalenin metin kısmında da işaret edildiği gibi bu şekilde Farsça metnine yer verilmeyen başka şiirler de mevcuttur.

Ve kad kulnâ fîhi

Hamdulillâh cüz'-i lâ-yenfek durur 'ışk-ı Hudâ
Hâne-i dilde yanar ol 'ışk-ıla şem'-i hüdü
Biz[i] zulmetden umaruz kurtara ol nûr-ı pâk
İrgüre nûr-ı yakîne reybden ide cüdâ (Tosyevî, s. 230a)

Yukarıdaki rubainin Farsça metni Câmî'ye ait olup *Levâiyh* metnine dahildir. Tam metni şu şekildedir:

În 'ışk ki hest coz-ı lâ-yenfekk-i mâ
Hâşâ ki şevêd be-'akl-ı mâ müdreğ-i mâ
Hoş ân ki zi-nûr-ı u demed subh-ı yakîn
Mârâ be-rehâned ez-zalam-i şekk-i mâ (Molla Câmî, 1309, s. 25)

Benzer şekilde aşağıdaki kıt'a da Kemâl-paşazâde'ye ait olup Tosyevî tarafından ismi zikredilmek suretiyle tercümeyle eklenmiştir.

Ve Kemâl-paşazâde merhûm kemâl-i fazl-ıla ma'lûm buyırmışdur:
Kıt'a
Guşt olmazsa nânı hoş görelüm
Ne virürlerse anı hoş görelüm
Hâli mustakbeli bilür yok hiç
Mâzî hod geçdi anı hoş görelüm (Tosyevî, s. 224a)

Farsça metinde bulunduğu halde Abdülmecîd Tosyevî'nin tercümesine almadığı son sayfadaki altı rubai başta olmak üzere toplamda otuz dört rubai eksiltme örneği olarak sunulabilir. Metin içindeki yerlerinde bunlara işaret edildiğinden buraya ayrıca alınmalarına gerek duyulmamıştır.

Sonuç olarak Molla Câmî'nin ilk dönem eserlerinden biri olmakla beraber etkisi çok görülmüş eserlerden olan *Levâiyh*, Osmanlı müelliflerince de farklı biçimlerde, farklı gayelerle yeniden üretilmiştir. Bugüne kadar söz konusu tercüme, seçme çeviriler vs. karşılaştırmalı bir şekilde tahlil edilmemiştir. Yine de bunların *Levâiyh*'in Türk edebiyatı üzerindeki etkisini açıkça gösterdiği iddia edilebilir. Bu bağlamda Abdülmecîd Tosyevî'nin on altıncı yüzyılda tamamladığı tercümesi *Tercemetü'l-Levâiyh*'i tanıtmayı, kısaca tahlil etmeyi ve çeviriyazımlı metnini sunmayı amaçlayan bu makalede, elimizdeki tercümenin Farsça metne farklı açılardan müdahelerde bulunduğunu tespit ettik. Bunlar eksiltme, ekleme, yer değiştirme/yeniden düzenleme şeklinde ifade edebileceğimiz tasarruflardır. Aynı zamanda vahdet-i vücûd hakkında yazılmış bir metin olan *Levâiyh*'te İbn Arabî etkisi ve vurgusu açıkça görülürken *Tercemetü'l-*

Levâiyih'te böyle bir durumdan açıkça söz etmek güçtür. Belki de bunun bir neticesi olarak, *Levâiyih*'in aksine *Tercemetü'l-Levâiyih*'te tasavvufî kavramları başlık addedip onları takip etmek zorlaşmaktadır. Dolayısıyla Abdülmecîd Tosyevî'nin tercüme esnasında metnin tasavvufî bakış açısını da bir miktar değiştirdiğini söyleyebiliriz. İleride yapılacak mukayeseli çalışmalar hem bu iki metin arasındaki ilişkiyi hem de *Tercemetü'l-Levâiyih* ile *Levâiyih*'in diğer tercümeleri arasındaki ilişkiyi daha açık bir şekilde ortaya çıkaracaktır.

METİN

[221b] [*Tercemetü'l-Levâiyih*]

Bismillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm
Ḥayrla ḥatm eyle bunı yâ Kerîm

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ülün

. - - - / . - - - / . - - -

Nice idem şenâ-yı pâkûñ iḥşâ
Ki luṭf u cüduñ olmaz hîç muḥşâ
Me'âbumuz cenâb-ı Ḳudsuñ eyle
Merâmumuz İlâhî ünsüñ eyle

Münâcât

İlâhî şol du 'â vü şenâ ki cenân u zebânımız revâ vü sezâ gördüñ, levs-i ri'yâ vü hevâcis-i hevâdan münezzeḥ ü pâk idüp nûr-ı iḥlâşla münevver ü tâb-nâk eyle ve maḳbûl-ı ḥazret-i 'izzet idüp müselleḡ-i cenâb-ı luṭf u mürüvvet eyle, 'acz u kuşûrumuzı vüfûr-ı raḥmet ü re'fetüñ ile, temâm u kemâle şayup in'âm u ifzâluñ ile, ni'met ü nevâle irgür. Ḥudâyâ her nesne ki şaḥâ'if-i kâ'inâtda ve elvâḥ-ı mevcûdâtta cins-i eşniye ve maḥâmidden zâhir ü bâhir olur, cümlesi cenâb-ı 'azamet ü dergâḥ-ı kibriyâña 'â'id ü şâ'ir olup sen şâh-ı ganî ve Allâh-ı müstağniye müteveccih ü nâzır olur.

Câmî

Mef'ülü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ül ve Mef'ülü Mefâ'îlün Mefâ'îlü Fe'ül

- - . / . - - . / . - - . / . - - ve - - . / . - - . / . - - . / . - -

Ancâ ki kemâl-i kibriyâ-yı tu büved
'Âlem nemî ez-baḥr-i 'atâ-yı tu büved
Mâ-râ çe ḥad-i ḥamd u şenâ-yı tu büved
Hem ḥamd ü şenâ-yı tu sezâ-yı tu büved⁵

5 Farsça metinlerde mümkün olduğunca Türkçe telaffuza riayet edilmeye çalışılmıştır.

Naẓm

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün

-. / - . - . / - . - . / - . -

Hİçbir aḥad ṣenāña senüñ açmasa dehān
 Ḥamd u ṣenāyıla yine maḥmüdsin hemān
 İrmez kemāl-i künhüñe 'aql-ı verā senüñ
 Emrūñle rüz u ţeb döner eflāk u āsmān
 Ḥamd u ṣenā ki saña sezādur senüñdür ol
 Bizim ne ḥaddimüz var aña açavuz dehān

Şol zamān ki zebān-āver-i *ene efsaḥu*⁶ 'alem-i feṣāḥati şaḥra-yı belāgate nişān idi, Ḥudā-yı 'ālī-şānuñ edā-yı ṣenāsında 'acz u kuşūrını beyān idüp *lā-uḥşī ṣenāen* 'aleyke ente kemā eṣneyte 'alā nefsike' i 'tirāfını 'ayān eyledi. Pes her ţikeste-zebāna nice imkān zebān-ı güşāyī ve her āşüfte-rāya niçe rāy-ı suḥan-ārāyī sezā vü revā ola. Ḥāşā şümme ḥāşā. Bizim gibi her 'āciz ü nā-tüvāne ki zebān-āverilik fenni zebānına ala, belki bu maḥāmda izḥār u i 'tirāf-ı 'acz u kuşūr ne 'ayn-ı kuşürdür. Ol server-i dīn ü dünyā ve ţefi'-i rüz-ı 'uqbā ile bu ma'nide müşāreket taleb itmek ḥüsn-i edebden dūr ve zümre-i mü'eddebāndan ba'īd ü mehcūr olmaḥdur.

Cāmī

Mef'ülü Mefā'ilün Mefā'ilü Fe'ül ve Mef'ülü Mefā'ilün Mef'ülü Fe'ül

-. / - . - . / - . - . / - . - ve - . / - . - . / - . - . / - . -

Men kīstem ender çe şümārem çe kesem
 Tā hemseri-i segāneş bāşed hevesem
 [222a] Der-ķāfileī ki ust dānem neresem
 İn bes ki resed zi-dūr bāng-i ceresem

Naẓm

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fe'ülün

-. / - . - . / - . - . / - . -

Ben kim olam ki bu hevesi eyleyem şehā
 Tā kim vişāl-i Aḥmed ola cānda mübteġā
 Şol ķāfile ki ķāfile-sālār ola Ḥabīb
 Bāng-ı ceres yeter aña kim ol ola lebīb

*Allāhümme ṣallī ve sallim 'alā ḥabībike Muḥammedin seyyidi'l-mürselīn ve 'alā ālihi ve aşḥābibi mine'l-enşāri ve'l-mühācirīn ilā ebedi'l-ābidīn ve dehri'd-dāhirīn.*⁸

6 "Ben en fasihinizim."

7 "Seni, senin kendini övdüğün gibi, layıkıyla övemem."

8 "Ya Rabbim! Senin sevgilin, resullerin efendisi Muhammed ve onun ailesi ve ensardan ve muhacirden ashabına sonsuza kadar salat ve selam eyle" anlamında bir dua.

Münacât

İlâhî! Bu bendegân-ı üftâdegânuñı irtikâb-ı menâhîden kırtar ve haķâ'îķ-i eşyâyı kemâhî göster, ğaşâve-i ğafleti başar-ı başiretimüzden açup 'ayân eyle. Ve her nesne ki şöyle ki vardur hüviyyeti ile anı bize beyân eyle. Ve yoklığa dağı varlık şüretinde bizüm üzerimize cilve virme. Ve yoklı[k]dan varlık cemâli üzere perde çekme. Ve bu şuver-i hayâlî ki âyîne-i tecelliyât-ı cemâlîdür cemâl-i pâküñ müşâhedesine âyîne-i şâfî eyle ve bu nükû[ş]-ı vehmî ki sermâye-i dâñâyî vü bîñâyîdür dâñâ vü bîñâ olmamızda nâşır ve mu'ın ol ve bizi bizden ħalâş itmekte bize ihsân eyle ve senüñ ile âşinâ vü rüşenâ olmada ıarîķ-i müstaķımı bize eshel ü âsân eyle.

Câmî

Mef'ülü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' ve Mef'ülü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'

-. / . - - / . - - - / - ve - - / . - - - / . - - - / -

Yâ Rab dil-i pâk u cân-ı âġâhem deh

Âh-ı şeb ü girye-i seherġâhem deh

Nazm⁹

Der râh-ı ħod evvel zi-ħodem bî-ħod kün

Âñeġ bi-ħod zi-ħod be-ħod râhem deh

[Terceme]

Mef'ülü Mefâ'îlün Mef'ülü Mefâ'îlün

-. / . - - - / - - . / . - - -

Yâ Rab dilimiz pâk u hem cânımız âġâh it

Âh-ı şeb ile dağı giryân-ı seherġâh it

Râhuñda senüñ evvel al bizliğimiz bizden

Ķıl sende bizi bâķî ferzâne-i derġâh it

Câmî

Mef'ülü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa' ve Mef'ülü Mefâ'îlün Mef'ülün Fa'

-. / . - - / . - - - / - ve - - / . - - - / - - - / -

Yâ Rab heme ħalk-râ be-men bed-ġü kün

Ez-[cümle]¹⁰ cihâniyân merâ yeksü kün

Rüy-ı dil-i men şarf [kün]¹¹ ez-her cihetî

Der- 'ışķ ħodem yek-cihet-i diġer rü kün

Nazm

Mef'ülü Mefâ'îlün Mef'ülü Mefâ'îlün

-. / . - - - / - - . / . - - -

9 Farsça metinde bu iki beyit tek rubai olup aradaki Nazm başlığı fazladır.

10 Bu kelime Farsça metinden alınarak tercümeyle eklenmiştir.

11 Bu kelime Farsça metinden alınarak tercümeyle eklenmiştir.

Yâ Rabbi kamu halka ben bendeñi bed-hû it
 Kurtar dükeli halkdan mehvâsını yeksû it
 Meyl-i dilimüz şarf it her cânib ü her sûdan
 'Işkuñda senüñ yâ Rab yek-hâtır u yek-rû it

Cāmī

Mef'ülü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'

-. / .-. / .-.- / -

Yâ Rab zi-dü kevn bî-niyâzem gerdân
 V'ez efser-i faqr u ser-firâzem gerdân
 Der-râh-ı taleb maḥrem-i râzem gerdân
 Z'an reh ne sūy-ı tüst bâzem gerdân

[222b] Terceme

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

.-.- / .-.- / .-.- / .-.-

İlâhî! İki 'âlemden bizi sen bî-niyâz eyle
 Daḥı hem efser-i faqr ile yâ Rab ser-firâz eyle
 Taleb rāhında yâ Rabbi bizi sıruña maḥrem it
 Şu yol kim saña irişmez sen andan bizi bâz eyle

Terceme

Mef'ülü Mefâ'îlün Mef'ülü Mefâ'îlün

-. / .-.- / -.- / .-.-

Yâ Rab bizi hırmândan şaklar-ısañ erzândur
 Dergāhuña varmağa yol viresin ihsândur
 Bir gebrî ider zerre luḥ u keremüñ mü'min
 Bir mü'min[i] gebr eyler dimez ki müselmândır¹²

Ammā ba'd

Mevlānā 'Abdurrahmān Cāmī ḳuddise sırruhu's-sāmī ki mevālī-i 'Acem'üñ müte'ahḥirününüñ mütebaḥḥirünündan idi, envā'-ı fezâ'il ile ma'rûf ve esnâf-ı ma'ârifle mevşûf idi. Huşûşâ ki 'ilm-i taşavvufda fâ'ik u ferîd ve sırr-ı tevḥîdde merd u vaḥîd idi. Nazm u eş'ârda yed-i beyzâsı ḥurşîd-âsâ zümre-yi 'ulemâ vü fuzalâya nûr u ziyâ virür idi. Mervîdür ki muşannefât u mü'ellefâtı beyânında bir risâle tesvîd eylemişdür. Cümlesi yetmiş üç kitâb olmış.

12 Farsça metinde bu rubai bir önceki beyitten önce gelmektedir. Abdülmecid Tosyevî'de Farsçası verilmemiş, sadece tercümesi yapılmıştır. Farsçası şu şekildedir:

Yâ Rab bürhânım zi-hırmân çe şeved
 Rāhî dehîm be-küy-i 'irfân çe şeved
 Bes gebr ki ez-kerem müselmân kerdî
 Yek gebr-i diger küni müselmân çe şeved

*Revvehellāhu rūhahu 'l-müsteṭāb bi-leṭā 'ifi 'l-ḥiṭāb.*¹³

Vaktā ki mezkūr Mevlānā Cāmī'nüñ *Levāiyih*-nām 'ilm-i taşavvufdan bir risālesi vardı ve bu ḥaḳīr ü faḳīr ü nā-tüvān ve 'alīl ü zelīl ki 'Abdūlmecīd bin Şeyḫ Naşūḫ bin İsrā'īl'dür, ol risāleye nazar itdükde ḥāṭır-ı fāṭıra bu ḥāṭıra ḥalecān u heyecān eyledi ki anı zebān-ı Fārisī'den lisān-ı Türki'ye terceme ide tā ki nef'ī zebān-ı Fārisī'ye mālīk olmayanlara şāmil ü kāmīl olup mercūdur ki bu gedāyı zıkr-i ḥayr ile yād idüp rūḥ-ı revānımı ferḥān u şād ideler. Ve daḫı ḥāṭır-ı fāṭıra böyle lāyih oldı ki bu kitābuñ adını *Tercemetü'l-Levāiyih* virem. Mercūdur ki merḥūm Mevlānā Cāmī'nüñ sırrından meşām-ı cāna revāiyih-ı ṭayyibe ve şayyibe olup rāḥ-ı şevāba gidevüz. Ammā mütevaḳḳı'-ı cenān zümre-i iḥvāndan ve cümle yārāndan bu luṭf u iḥsāndur ki bu emr-i şa'ba müteşaddī olan naḥīf ü za'īfī meyāndan nihān idüp bisāṭ-ı i'rāzı ve simāṭ-ı i'tirāzı meclis-i muḥlişine (?) düşmeyeler. Ve 'ayn-ı rızā ile nigāḥ idüp bu ma'nīden āgāḥ olalar ki bu ḥaḳīr ü nā-iḳtidāruñ bu güftār u kirdārdan ḥişşe vü naşībi 'acuz u i'tirāfdan ğayr nesne degüldür, belki fenāyla ittişāfdur.

Cāmī

Mef'ülü Mefā'ülü Mefā'ülün Fa'

-. - / . - - / . - - - / -

Men ḥiçem ü kem ez-ḥiç hem bisyārī

Ez-ḥiç ü kem ez-ḥiç ne-bāyed kārī

Her sır ki zi-esrār-ı ḥaḳīḳat güyem

Z'ānem ne-büved behre be-baḫr güftārī

Evveluhu

Mefā'ülün Mefā'ülün Mefā'ülün Mefā'ülün

. - - - / . - - - / . - - - - / . - - -

Göñül anı diler kim tā olam fānī vücūdumdan

Geçem cümle 'avāyıkdan 'alāyıkdan sücūdumdan¹⁴

Nazm

Ḥaḳīḳat sırrına vāḳıf olaldan bunı bildüm ki

Fenādan özge maṭlab bulmadum 'ilm ü şühūdumdan

[223a] *Ve ḳad ḳīle*

Ḥoş 'ālemi'st nistī, her cā ki istī, ḥiç kes ne-güyed kisti ve fenāfillāḥ ile beḳābillāḥa vāşıl olan merd-i dānādan birine şormışlar ki dünya nedür ve şānı ne nesnedür?

Böyle dimiş ki:

13 "Allah onun güzel ruhunu hitap latifeleriyle canlandırsın" anlamına gelen bir dua.

14 Bu iki mısra, unutulmuş olup rubainin ilk iki mısraı olduklarını belirtmek üzere müstensih tarafından sonradan "Evveluhu" ibaresiyle birlikte tercüme eklenmiştir.

Beyt

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fe'ül ve Mef'ülü Mefâ'ilün Mef'ülü Fa'

-. / . - - / . - - - / . - ve - - / . - - - / - - / -

Dünyâ heme hîç her çe der dünyâ hîç

Ey hîç berây-i hîç der-hîç me-pîç

Nazm

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

. - - - / . - - - / . - - - / . - - -

Ne hoş 'âlem-dur[ur] fakr ile bî-nâm u nişân olmak

Ne hoşdur kışşa-i 'ışk ile bî-nutq u zebân olmak

Ne hoşdur zaḥm-ı 'ışk ile derûn-ı dil ola mecrûh

Aña hîç olmaya bundan özge ḥānumān olmak¹⁵

Ve Mevlânâ Cāmî ḳuddise sırruhu's-sāmî bu kitâb-ı *Levâyiḥ*'i şâh-ı Hemedân'a hediye itmiş. Ve bu rubâ'î ile böyle beyân eylemiş ki

Rubâ'î

Mef'ülü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fe'ül

-. / . - - - / . - - - / . - -

Süfem güherî çend çü rûşen ḥiredân

Ve'z terceme-i ḥadîş-i 'ālî-senedân

Bâşed zi-men hîç medân mu'temedân

În tuḥfe resānend be-Şâh-ı Hemedân¹⁶

Ammâ bu ḥaḳîr ü çîr (?) ü nâ-tüvân zümre-i ihvâna hediye idüp didi ki

Nazm

Mef'ülü Mefâ'ilün Mef'ülü Mefâ'ilün

-. / . - - - / - - / . - - -

Diledüm niçe güher-i hoş-eltâf Ḥudâ ile

Tâ tuḥfe ola Ḥaḳdan ihvân-ıla yârâna

Buna idicek nazara mercûdurur ol zümre

Ḥayr ile ideler yâd rahmet irişe cāna

Ya'nî ki Ḥudâ-yı pāk zenbini idüp maḡfûr şafâyı virüp aña irişdüre rıdvâna. Âmîn yâ Rabbe'l-'âlemîn.

15 Farsçası şu şekildedir:

Der-'âlem-i fakr bî-nişânî evvelî

Der-kışşa-i 'ışk bî-zebânî evvelî

Z'ân kes ki ne ehl-i zevk-i esrâr-ı vücûd

Goften be-ṭarîḳ-i tercemânî evvelî

16 "Bilgeler gibi birkaç inci işledim, birkaç sağlam senetli hadisi tercüme ettim; bunları benden bilme, güvenilir kimseler bunu Hemedan Şah'ına iletinler."

Ve kad kâlellâhu te'âlâ fî kitâbihi'l-mübîn:
*Mâ ca 'alallâhu li-raculin min kalbeyni fî cevfihi*¹⁷

Lâyiha

Ol şâh-ı *kün fe-kân* ki Hudâ-yı kevn ü mekândur, bunca in'âm u ihsân ve ni'met-i firāvânuñ ki saña lâyiğ u erzânî itmişdür, im'ân-ı nazar ile nazar itmez misin ki derün-ı cismüñde cenânuñı yaratdı, tâ muhâbbet-i Hudâda yek-rû vü yek-dil olasın. Ve mâ-sivâ-yı Hudâdan mu'rız olup Hudâ-yı a'lâ-yı yektâya müteveccih ü muğbil olasın.

Câmî

Mef'ülü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fa'
 - - . / . - - - / . - - . / -

Ey ân-ki be-kıble-i vefâ rüst tu-râ
 Ber-mağz çerâ hicâb şod post tu-râ
 Yek dil dârî ve bes est yek dost tu-râ
 Dil der-pey-i in ü ân ne nîkû'st tu-râ¹⁸

Terceme

Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün
 - - . / - - . / . - - . / - -

Her kim yüzini tıtdı vefâ kıblesine ol
 Cismi hicâb olmaz anuñ mağz-ı cânına
 Çün dil bir oldı dilberüñ de bir eylegil
 Aldanma bu fenâ evinüñ in ü ânına
 Vakt-i sürûra 'âkıl olan eylemez gurûr
 Kim degmedi vefâsı cefâ vü figânına

Tefriğa

İştilâh-ı ehl-i taşfiyede bundan 'ibâretdür ki mir'ât-ı cenâmı ta'alluğât-ı mâ-sivâ ile mağcüb idüp murğ-ı cân her cânibe revân u perrân olup her tarafâ seyerân u tayerân eyleye

[223b] ve zıkr-ı zîr ü bâlâ ve fikr-i dirhem ü dînâr u kâlâ ile her sūya cüst ü cūda ola. Ve cem'iyetden murād oldur ki müşâhede-i cenân cümle eşyâda yeksân olup vâhid-i perdâz ola ve heme eşyâyı 'ayn-ı vağdet ile görüp ve başâr-ı başîretle nigâh idüp merd-i âğâh ve ehl-i râz ola. Zîr ü bâlâda Hudâ-yı yektâdan ğayrı nesne görmeye kim erbâb-ı 'irfândan ba'zı bu mağâmde böyle buyu[r]mışdur ki

17 Kur'ân-ı Kerim, 33/4: "Allah bir kişinin göğüs boşluğunda iki kalp yaratmamıştır."

18 Üç ve dördüncü mısralar arasında takdim-tehir meydana gelmiştir. Rubainin asıl tertibi şu şekildedir.

Ey ân-ki be-kıble-i vefâ rüst tu-râ
 Ber-mağz çerâ hicâb şod post tu-râ
 Dil der-pey-i in ü ân ne nî-kû'st tu-râ
 Yek dil dârî ve bes est yek dost tu-râ

Bejt

Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün

.. - - / . - . - / . - -

Heme ‘ālem ziyā-yı nūrullāh

*Leyse fī-cübbeti’l-vücüdi sivāh*¹⁹

Ve zümre-yi nādāndan ve gürüh-ı eblehāndan bir tã’ife böyle gümān u hüşbān eylediler ki cem‘iyyet-i dilden murād cem‘iyyet-i esbāb ola ve böyle diyen ebleh ü nādān cehālet ğubārında ğaltān olup kaldı ve baħr-ı đalālete taldı. Ve bir fırķa yaķinen bildiler ki cem‘-i esbāb tefriķadandır. Pes cümlesinden el çekdiler ve göz yumdılar: *zālike fażlullāhi yū’ihi men yeşā*.²⁰

Cāmī

Mef‘ülü Mefā‘ilün Mefā‘ilü Fe‘ül ve Mef‘ülü Mefā‘ilün Mef‘ülü Fe‘ül

- - . / . - - - / . - - . / . - ve - - . / . - . - / - - . / . -

Ey der-dil-i tu hezār müşkil zi-heme

Müşkil şevved āsüde tu-rā dil zi-heme

Çün tefriķa-i dil-est hāşıl zi-heme

Dil-rā be-yekī sipār u be-g’sel zi-heme

Terceme

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün

- - - - / - - - - / - - - - / - - - -

Cümle şey’den var derününda senüñ müşkil hezār

Müşkil oldu pes saña kim olasın āsüde-dil

Hāşıl olmamak dilerseñ cānuña ger tefriķa

Gönlüni bir yāre bağla mā-sivādan hep kesil

Cāmī

Mef‘ülü Mef‘ülü Mefā‘ilün Fa‘

- - . / - - . / . - - - / -

Mādām ki der tefriķa vü vesvāsī

Der-mezheb-i ehl-i şer²¹ şerrü’n-nāsī

Lā vallāhī tu nās ne-i ne-şināsī

Ne-şināsī-i ğod zi-cehl-i ğod ne-şināsī²²

19 “Onun haricinde varlık cübbesinde hiçbir şey yoktur.”

20 Kur’ân-ı Kerim, 62/4: “İşte bu Allah’ın lutfudur, onu istediğine verir.”

21 “şer” kelimesi Farsça metinde “cem” şeklinde kayıtlıdır.

22 Son iki mısraın Farsçası şu şekildedir:

Lā vallāhī lā nās ne-i nesnāsī

Nesnāsī-i ğod zi-cehl-i ğod ne-şināsī

Terceme

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün

-. / .-. / .-. / .-

Mādām ki gönül tefriķa vesvāsına düşdi
Pes mezheb-i şer' üzre odur şerrü'n-nās
Nās añlama sen anı odur ne-şināsī
Bildürmedi ne-snāsīligin pes aña vesvās

Cāmī²³

Mef'ülü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fe'ülün

-. / .-. / .-. / .-

Ey dil taleb-i kemāl der-medrese çend
Tekmīl-i uşul-ı hikmet ü hendese çend
Her fikr ki cüz zıkr-i Hudā vesvese est
Şermī zi-Hudā be-dār in vesvese çend

Terceme

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün ve Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ül

-. / .-. / .-. / .- ve -. / .-. / .-. / .-

İy dil niçe bir medresede ceng ü cidāl
Yāhūd niçe bir hendesede kıl u kāl
Her hātıra kim zıkr-i Hudā olmasa anda
Bil vesvesedür vesvese ehlin ider idlāl

Lāyiha

Haķ sübhānehu ve te'alā, 'azze ismuhu ve 'alā, her yerde hāzır ve her hāle bātın u zāhir, bāşır u nāzır dur. Zihī hasāret ü dālālet ki Hudā-yı 'azīmü'ş-şān celle burhānehu mülākāt-ı vuşlat müyesser ü muzaffer iken anı koyup ğayra teveccüh ü muhābbet idesin. Ve anuñ rızasını koyup rāh-ı şeytāna gidesin. Ve çāh-ı hırmāna düşesin.

Cāmī

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ül

-. / .-. / .-. / .-

Āmed seher ān dilber-i hūnīn-i cigerān
Güft ey zi-tu ber-hātır-ı men bār-ı girān
Şermet bādā ki men be-sūyet nigerān
Bāşem tu nehī çeşm be-rāh-ı²⁴ digerān

23 Farsça metinde bu rubaiden önce, tercümeyle alınmamış başka bir rubai daha vardır.

24 "rāh" kelimesi Farsça metinde "sū" şeklinde kayıtlıdır.

[224a] Terceme

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün ve Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ül

-- / . -- / . -- / . -- ve -- / . -- / . -- / . --

Geldi baña bir dilber-i şürîde vü fettân

Didi baña bir hâtırâ var cânda nihân

Şerm eylemedüñ ben saña oldum nigerân

Sen beni koyup manzaruñ oldu digerân

Ve kad kîle eyden fî haze'l-ma'nâ²⁵

Rubâ'î

Mef'ülü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fe'ül ve Mef'ülü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fa'

-- / . -- / . -- / . -- ve -- / . -- / . -- / . --

Bâ-pâ be-gülzâr şüdem reh-güzerî

Ber-gül nazârî fikendem ez-bî-haberî

Dildâr be-şa'ne güft şermet bādâ

Ruhsâr-ı men incâ vü tu ber-gül nigerî

Terceme

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ül

-- / . -- / . -- / . --

Dildâr-ıla gülzâra idüp reh-güzeri

Bilmezlik ile gülşene itdüm nazarı

Dildâr baña şa'ne idüp didi ki zinhâr

Ruhsârımı koyup güle itme nigeri

Lâyiha

Mâ-sivâ-yı Hudâ 'azze ve celle cümle ma'rız-ı zevâl u fütâdedür ve haqîkat fenâsı ma'lümdür ki ma'dümdür ve şüret-i mevcüdü şey'-i mevhumdur. Zîrâ ki dünki günde ne bûdî var ve ne ne-müdî ve bugünkü günde ne-müd var, yok bûdî ve yarınki gün zâhirdür ki ne bâhirdür. Yâ şîhhat u mihnet yâ nâr veyâ cennet. Pes zimâm-i inkiyâdı dest-i âmâl u amânîde ve püşt-i i'timâdı muzahrafât-ı fânîde niçe bir qorsın. Ve Kemâlpaşa-zâde merhûm kemâl-i fazl-ıla ma'lûm buyırmışdur:

Kıt'a

Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

. . . / . -- / . --

Guşt olmazsa nânı hoş görelüm

Ne virürlerse anı hoş görelüm

Hâli mustakbeli bilür yok hiç

Mâzî hod geçdi anı hoş görelüm

25 “Bu manada, şu da söylenmiştir.”

Ârzü-yı dili cümle eşyâdan kaldur ve hâne-i cānı muḥabbet-i Mevlā ile ṭoldur. Zīrā ki Ḥudā-yı ma'būd oldur ki hemīşe būd u hemīşe bāşed ve çehre-i niķābını hīç ḥār-ı ḥādişe ne-ḥırāşed.

Cāmī²⁶

Mef'ülü Mefā'īlün Mefā'īlün Fa'

--- / . --- / . --- / -

Reft ān ki be-ķible-i bütān rū ārem
Ḥarf-i ğamişān be-levḥ-i dil be-nigārem
Āheng-i cemāl-i cāvidānī dārem
Ḥüsni [ki]²⁷ ne cāvidān ez-ān bīzārem

Terceme

Mef'ülü Mefā'īlü Mefā'īlü Fe'ülün ve Mef'ülü Mefā'īlü Mefā'īlü Fe'ül

--- / . --- / . --- / . -- ve --- / . --- / . --- / . -

Gitdi o hevā ķiblem ola rū-yı bütān
Ḥarf-ı ğamın anlaruñ idem dilde nişān
Āheng-i cinān oldı cemāl-i ruḥ-ı mutlaķ
Bīzārem ez-ān ḥüsni ü cemālden ki_ola vīrān
Ve ķad ķulnā fe-bihi

Naẓm²⁸

Mef'ülü Mefā'īlü Mefā'īlü Fe'ülün ve Mef'ülü Mefā'īlü Mefā'īlü Fe'ül

--- / . --- / . --- / . -- ve --- / . --- / . --- / . -

Şol nesne ki yoķ anda şehā rū-yı beķā
Āḥir anı vīrān ide bil seyl-i fenā
Yegdür ki aña virmeyesin dil idesin terk
Vech-i ebedī seyri ola maṭlab u mehvā

Lāyiḥa

Cemīlün 'ale'l-ıtlāķ, vech-i Ḥudā-yı zi'l-celāl ve'l-ifḏāldur ki lem-yezel ve lā-yezāldur ve her cemāl u kemāl ki cemī'-i merātib ü mezāhirde zāhirdür, pertev-i cemāl-i kemāl-i ḥazret-i ulūhiyyet anda bāhirdür. Pes erbāb-ı 'ırfān u aşḥāb-ı vicdān simāt-ı cemāli ve şan'at-ı kemāli ol semtden müşāhede iderler. Her kimi ki sen [224b] dānā bilesin, eşer-i dānāyī-i Ḥudādur ve her kimi ki sen bīnā göresin şemere-i

26 Farsça metinde arada buraya alınmamış başka bir rubai daha bulunmaktadır.

27 Bu kelime Farsça metinden alınıp buraya eklenmiştir.

28 Tercümeğe dahil edilmemiş Farsça metin şu şekildedir:

Çizī ki ne rūy der-beķā bāşī ez-ū
Āḥir hedef-i tīr-i fenā bāşī ez-ū
Ez-her çe be-mürdegī cüdā ḥ'āhī şod
Ān bih ki be-zindegī cüdā bāşī ez-ū

bīnāyī-i Ḥudā-yı yektādūr ve bu görinen cümle cemīlūñ cemālī Ḥudā-yı celīlūñ şan'at-ı kemālīdür ki evc-i külliyyet ü itlākdan tenezzül idüp hazīz-i cüz'ıyyet ü taqyīde teveccüh itmişdür, tā sen cüz'den külle rāh iletessin ve taqyīdden itlāka yüz tutasın. Ammā bu revā degüldür ki cüz'i külden mümtāz ve muqayyedi muṭlaqdan bāz itmeyessin.

Cāmī

Mef'ülü Mefā'ilün Mefā'ilü Fe'ül

--- / .--- / .--- / .-

Reftem be-temāşā-yı gül ān şem'-tırāz
Çün dīd miyān-ı gülşenem güft be-nāz
Men aşlem ü gülhā-yı çemen fer'-i menest
Ez-aşl çerā be-fer' mī-mānī bāz

Terceme

Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fe'ülün ve Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fe'ül

--- / .--- / .--- / .- ve --- / .--- / .--- / .-

Gıtdüm o yüzi şems ile ben seyr-i güle
Görüp beni gülşende baña itdi cefā
Didi ki ben aşlem baña fer' oldı gül ü bāğ
Pes aşlı koyup fer'a nazar olmadı zībā

Cāmī

Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fe'ül ve Mef'ülü Mefā'ilün Mef'ülü Fe'ül

--- / .--- / .--- / .- ve --- / .--- / .--- / .-

Ez-luṭf-ı kad u şabāḥat çerḥa²⁹ küni
V'ez silsile-i zülf-i muca'ad çe küni
Ez her taraf-ı cemāl-i muṭlaq tābān
Ey bī-ḥaber ez-ḥüsn-i muqayyed çe küni

Terceme

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

--- / .--- / .--- / .-

Çün görüp meh-rūları āşüfte-ḥāl olduñ aña
Tā uyup emmāreye anları sen şayd idessin
Her tarafdan çün cemāl-i muṭlaq oldı āşikār
Pes muqayyed ḥüsni saña niçe bir kayd idessin

Ve lehu

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

--- / .--- / .--- / .-

29 Farsça metne göre bu kelime “ḥad çe” olmalıdır. Nitekim kafiye de bunu gerektirmektedir.

‘Âkıl oldur kayd ola ıtlâka tebdil eyleye
Koya halkı ‘ışkını Hıllâka tebdil eyleye
Göz yuma fenâ³⁰ hevâdan maṭlabı bâkî ola
Zevk u şevkin ḥâzret-i Rezzâka tebdil eyleye

Ve lehu

Mef’ülü Mefâ’ilü Mefâ’ilü Fe’ülün
- - / - - - / - - - / - - -
İy cümle cihâna yüzi tâbân olan Allâh
Ve’y cümle diriye işi ihsân olan Allâh
Muṭlak yüzini itdi muḳayyedde ‘ayân bil
Her zerrede pes kudreti tâbân olan Allâh

Lâyiḥa

Egerçi âdemî sebep-i cismâniyyet ile gâyet kesâfetdedür ammâ ḥaseb-i rûḥâniyyeti
ile nihâyet-i letâfetdedür ve erbâb-ı tevfiḳ böyle taḥḳîḳ itmîşlerdür ki nefis-i
nâṭıka-i insâniyye kaçan şüvere muṭâbîḳ mütecellî ola ve aḥkâm-ı şâdıka ile anda
muḥaḳḳıḳ olsa güyâ hemân o vücûduñ külbesi olur ve Ḥudâvendigâr-ı Rûmî³¹
böyle buyurur ki

Meşnevî

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün
- - - / - - - / - -
Ey birâder tu hemîn endîşeî
Mâ beḳâ tu üstühân u rişeî
Ger gülest endîşe-i tu gülşenî
Ve’r büved ḥârî tu hîme-i külḥânî

Terceme

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün
- - - / - - - / - -
Sen hemân endîşesin iy âdemî
Mâ-‘adâ-yı tü hemân laḥm u demî
Gülşen ise ḥâṭıra gülzârsın
Ḥârsa endîşe ammâ ḥârsın

Pes hemân saña sezâ budur ki dâ’imâ sa’y u küşişde olasın ve teveccüh-i iḳbâlün zâtî
vü bâḳîye ola ve ‘ârızî vü fânî olandan idbâr u infişâlde olasın ki derecât-ı mevcûdât
[225a] cümle mecâl-i cemâl-i zî’l-celâldür. Ve merâṭib-i ka’inât heme mir’ât-ı kemâl-i

30 Bu kelime vezne uymamaktadır. Müstensih “fânî” kelimesini yanlışlıkla “fenâ” yazmış gibidir.

31 Câmî kastedilmektedir nitekim nakledilen mesnevi onun Farsça metninde yer almaktadır.

mülk-i müte'âldür. Ve kaçan bu nisbet ile münâsebet ü muvâneset ve mülâzemet ü müdâvemet üzere olasın, kendü varlığından bîzâr olup nefret idersin ve yâr varlığı ile ülfet eylersin ve eger kendüni görmek isteseñ anı görürsin ve kendüñe irmek isteseñ aña irersin ve eger kendüñden haber virmek isteseñ andan haber virtürsin ve eger cânüñdan ta'bir itmek isteseñ cânâñuñdan ta'bir idersin. Pes bu maqâmda muqayyed muṭlaḳ olur. Ve kavlı-i *ene'l-Haḳ* haḳ olur.

Cāmī

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fa'

-- / . -- / . --- / -

Ger der dil-i tu gül güzered gül başı
Ve'r bülbül-i bî-ḳarâr bülbül başı
Tu cüz'î vü Haḳ kül est eger rüzî çend
Endiŝe-i kül piŝe küni kül başı

Terceme

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün

-- / . -- / . --- / . --

Ger dilde hevâ-yı gül ola sen gül olasın
Ya cânda münâ bülbül ola bülbül olasın
Sen cüz'î vü Haḳ küllî durur cüz'i ḳo
Endiŝe-i kül eyleyigör tâ kül olasın

Terceme³²

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

Cism ü cân âmîziŝinden mübteḡâ cânândur
Ölümüñ daḡı dirilmeñden ḡanî sübhândur
Öle gör ölmezden evvel kim ölenler dünyede
Mülk-i 'uḳbâda naŝîb onlara bil rıdvândur

Nitekim *Mütü ḳable en-temütü*³³ mefḡar-ı mevcüdâtuñ ve server-i kâ'inâtuñ pend-i niḡüsüdür.

Ve lehu³⁴

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- . - - / - . - - / - . -

Ger libâs-ı hestî senden ŝaḳ ola
Sende pes ḡakim şeh-i muṭlaḳ ola

32 Bu rubai Farsça metinde bulunduḡu halde tercümeyle alınmamıştır.

33 "Ölmeden önce ölüñüz." Mutasavvıflarca hadis olarak nakledilen ama sahih kaynaklarda bulunmayan bir söz.

34 Bu rubai Farsça metinde bulunduḡu halde tercümeyle alınmamıştır.

Sağyetinden dil anuñ ola helāk
Şevk deryāsında mustağrağ ola

Lāyiḥa

Vaqtā ki hidāyetullāh ile bu sırdan āgāh olduñ ise bilgil ki cemī'-i ḥārekāt u sekenāt ve cümle evkāt u ḥālātda ḥāzır-vaqt olup fevt-i fırsat itmeyesin ve rāh-ı baḫālet u gaḫlete gitmeyesin ki fevt-i fırsat 'azīm āfetdür ve büyük ḫaşardur. *Ve ḫad ḫulnā fīhi*³⁵

Nazm

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

-. - / - . - / . - - / - . -

Seyr-i risāle eyler-idüm bir gün iy ḫalef
Gördüm bu pendü anda raḫam eylemiş selef
'Ömr-i tu genc ü her nefes ez ve'y yekī güher
Genc çenīn 'azīz mekūn rā yek-ān telef³⁶
Ve ḫāle ba'zu ehli't-taḫkīk³⁷

Beyt³⁸

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

-. - - / - . - - / - . -

Şūfī ibnü'l-vaqt bāşed ey refīk
Nist ferdā güften ez-şarḫ-ı ḫarīk³⁹

Cāmī

Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fe'ül ve Mef'ülü Mefā'ilün Mefā'ilü Fe'ül

-. - / - . - / . - - / . - ve - . - / - . - / - . - / . -

Ruḫ gerçi hemī⁴⁰ nümāyedem⁴¹ sāl-be-sāl
Ḥāşā ki küved mihr-i tu-rā vehm-i zevāl
Dārem heme cā bā-heme kes der-heme ḫāl
Der-dil zi-tu ārzū vü der-dīde ḫayāl

35 "Bu konuda şunu söyledik."

36 Farsça beyitlerin anlamı şu şekildedir: "Senin ömrün bir hazinedir ve onun her nefesi bir incidir. Hazine öyle yücedir ki ondan tek bir ânı ziyan etme."

37 "Taḫkik ehlinden bazıları dedi."

38 Bu beyit Farsça metinde bulunmamaktadır.

39 "Ey dost! Sufi ânı yaşar, zamanın değerini bilir; tarikat adabında yarından bahsedilmez."

40 Bu kelime orijinal metinde "nemī" şeklindedir.

41 Burada müstensih nüsha farkı gibi hem "nümāyiyem" hem de "nümāyedem" yazmıştır. Her ikisi de anlama uyduğundan okumada ikisinden biri tercih edilebilir. Düzeltilmiş olan biçim "nümāyedem" olduğundan okuma tercihi olarak onu benimsedik.

Terceme

Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün

. . . - / . . . - / . . . - / . . -

Levh-i cānumda benüm nazra idersin meh ü sāl

Umaram virmeyesin mihrüñe kalbümde zevāl

Ḥamdulillāh ki baña senden irişüp ifđāl

Mūnisüm dilde senüñ sevgüñ ü dīdede ḥayāl

[225b] Lāyiḥa

Kaçan ki nūr-ı zuhūr-i hestī-i Ḥudā ‘azze ve ‘alā ‘abd-i gedānuñ bāṭınuñda lāmi‘ u sātī‘ ola. Anı kendülüğinden alup merd-i ḥāş eyler ve müzāḥāme-i ağıyār efkārından derūnını pāk eyler. Pes ne şafāya şu‘ūrı olur ne cefāya ve ne bāla ‘ilmi olur ne belāya. Belki *küllü mā yef‘alü ‘l-maḥbūbu maḥbūbün*⁴² fehvāsınca naḫmeti ni‘met bilür ve zaḫmeti raḫmet görür. Ve böyle dir ki

Nazm

Müstef‘ilün Müstef‘ilün

- - - / - - - -

Hoşdur baña senden gelen

Yā hil‘at u yāḥūd kefen

Yā tāze gül yāḥūd diken

Senden ol hem hoş hem bu hoş

Ve ğalebe-i istilā-i ‘ışk-ı Ḥudāyla şöyle olur ki kendüsini daḫı bilmez olur. Nitekim Mecnūn ‘ışk-ı Leylā ile şöyle meftūn olmuş idi ki her ne ki şorsalar Leylā ile haber virürdi ve her neye baksa Leylāyı görürdi. *Ke-mā kīle*⁴³

Bejt⁴⁴

Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün

. . . - / . . . - / . . -

Kes zi-Mecnūn su‘āl-i Qur‘ān kerd

Güft *isrā li-‘abdihi Leylā*

Ve ‘ışk-ı ḥaḳīḳī-i Ḥudā ‘abd-i gedāyı şöyle fānī ider ki anda Ḥudādan ğayı fenā olmaz. *Ke-mā kīle ba‘zūhum ‘an lisāni ‘l-vālihīn fī-muḥabbeti Rabbi ‘l-‘ālemīn*.⁴⁵

42 “Sevgilinin yaptığı her şey sevilir.”

43 “Dendiği gibi.”

44 Bu beyit Farsça metinde bulunmamaktadır.

45 “Bazılarının, alemlerin Rabbi’nin muhabbetinden dolayı şaşkın hale gelmişlerin dilinden dedikleri gibi.”

Beyt

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- . - . - / - . - . - / - . - . - / - . - . -

'Işk-ı bākī şöyle fānī itdi kim benden beni

Bende bākī kalmadı illā Hüve'llāhu'l-gānī

Ve kad kulnā fīhi

Nazm⁴⁶

Mef'ülü Fā' ilātün Mef'ülü Fā' ilātün

- . . / - . - . - / - . . / - . - . -

Yā Rab 'ināyet eyle al benligümi benden

Görme revā ki bir dem olam ben ayru senden

Varlığın ile bende yā Rab beni berī it

Tā vaḥdetile saña cānum çıka bedenden

Cāmī

Mef'ülü Mefā' ilü Mefā' ilün Fa' ve Mef'ülü Mefā' ilün Mefā' ilü Fe'ül ve Mef'ülü

Mefā' ilü Mefā' ilü Fe'ül

- . . / . - . . / . - . . - / - ve - . . / . - . . / . - . . - / . - ve - . . / . - . . / . - . . / . -

Ān-rā ki fenā şive vü faqr-āyīn est

Ne keşf ü yaqīn ne ma'rifet ne dīn est

Reft ü zi-miyān hemīn Ḥudā māned Ḥudā

El-fakru izā temme hüvellāhu in est

Terceme

Mef'ülü Mefā' ilü Mefā' ilü Fe'ülün

- . . / . - . . / . - . . - / . - . -

Şol keştiye kim faqr u fenāyla ola āyīn

Ne keşf ü yaqīn ola ne anda vera' u dīn

Ol çıkdı miyāndan heme key oldı Ḥudā

El-fakru izā temme hüvellāhu hemīn

Lāyiḥa

Fenā ol nesneden 'ibāretdür ki hestī-i Ḥak celle ve 'alānuñ zuhūr-ı nūrī istilāsi sebebiyle bāṭınuñ mā-sivāya şu'ūrī olmaya. *Ve fenā-yı fenā* oldur ki ol şu'ūrī olmaduğına daḥı şu'ūrī olmaya. Ve bu ḥāl ehl-i bāle maḥfī vü pūşīde degüldür ki fenā-yı fenā fenāda mündericdür. *Zirā şāḥib-i fenānuñ eger fenāsına şu'ūrī olsa*

46 Farsçası şöyledir:

Yā Rab mededī k'ez dīde-i ḥod be-rehem

Ez-bed be-berem v'ez bed-i ḥod be-rehem

Der-hestī-i ḥod merā zi-ḥod bi-ḥod kün

Tā ez-ḥodī vü bi-ḥod-i ḥod be-rehem

şâhib-i fenâ olmaz ve sırr-ı fenâyı dağı bilmez. Bu vech-ile ki zîrâ ki fenâyı ma'rûf ve fenâyla mevşûf mâ-sivâdandır. Pes mâ-sivâ-yı Hüdâya şu'ur, fenâ fî-fenâdur ki şâhib-i fenâdan dürdür ve maķâm-ı beķâbillâh vüşûlunda mehcürdür.

Câmi⁴⁷

Mef'ülü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fe'ül

-. - / . - - - / . - - / . - -

Tevhîd be- 'örf-i şüfî ey şâhib-i seyr
Tahlîş-i dil ez-teveccüh-i ust be-ğayr
Remzî zi-nihâyet ü maķâmât-ı tuyûr
Goftem be-tu ger fehm küni *Manıķ-ı Tayr*

Terceme

Fe'ilâtün mefâ'ilün Fe'ilün

. . - - / . - - - / . . - -

'Örf-i şüfîde bu durur tevhiid
Kalbünü pâk idesin ez-ğayr
Remz-i sırr-ı maķâm seyr-i tuyûr
Budur okuduñ-ısa manıķ-ı Tayr
Ve erbâb-ı şu'uruñ tâc-ı 'irfân-ı Hâķda

[226a] çâr terkten 'ibâretdür diyüp bu beyt-i laţîf ile inşâd itdükleri dağı fenâ-yı fenâ sırrını ihbâr u inbâ' ider ki budur:

Nazm⁴⁸

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- . - - / - . - - / - . - - / - . - -

Hest tâc-ı 'â[r]ifân ender-cihân ez-çâr terk
Terk-i dünyâ terk-i 'uķbâ terk-i hestî terk-i terk

Ve kaçan ki şüfî dünyâ vü 'uķbâ ve hestîyi terk itse ammâ terk itdüğine ķalbinüñ teveccüh ü şu'urı olsa fenâ-yı fenâyâ vüşûldan dür [u] mehcürdür.

Lâyiha

Mâdâm ki âdemî hevâ vü heves dâmına giriftârdur bu nisbetüñ devâmı aña düşvârdur ammâ çün âşâr-ı cezebât luţf-ı Hüdâdur 'abd-i gedâda zühür iden meşğale-i maħsûsât ve ma'ķülâtı meş'ale-i cezebât-ı İlâhî anuñ bātınından dür ider. Pes ol zamân shehevât-ı cismâniyye lezzât-ı rühânî ve muħabbet-i Raħmânî ğalebe ider ve külfet-i mücâhede meyândan güzâr ider ve lezzet-i müşâhede cânibinde ķarâr eyler. Pes müzâheme-i hâtır-ı aġyâr pervâz idüp bu maķâleyi terennüme âġâz eyler.

47 Farsça metinde bu rubaiden önce tercümeyle alınmamış bir rubai daha bulunmaktadır.

48 Bu nazm Farsça metinde bulunmamaktadır.

Nazm⁴⁹

Mef'ülü Mefâ'îlü Mefâ'îlün Fa'

- - / . - - / . - - - / -

İy bülbül-i cân mest senüñ yāduñdan
 Ve'y māye-i ğam pest senüñ aduñdan
 Lezzāt-ı cihānı heme key arduma atdum
 Geçdüm dükeli nāle vü feryāduñdan

Nazm-ı Diğer⁵⁰

Mef'ülü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ülün

- - / . - - / . - - - / . - -

'Üd-ı dilüme geldi benüm yek şerer-i 'ışk
 Ser-tā-be-ka-dem itdi ihāta eşer-i 'ışk
 'Uşşāka ne var bundan iyi müjde birāder
 Kim irişe cân gūşına yārdan haber-i 'ışk

Lāyiha

Haḳḳat-i Hudā ki hemān hestī-i bākīdür, şanma ki anuñ hestiligine inhiṭāt u pestī mülākīdür, muḳaddesdür tenezzül ü tağayyürden ve münezzehdür ta'addud u tekeşşürden; ferdāniyyet ile 'ālī-şāndur, vaḥdāniyyet ile cümle nişāndan bī-nişāndur, vaşfi ne 'ilme şığar ne beyāna ve na'tı ne 'aḳla gelür ne lisāna, zebān vaşfinda lāldur ve 'uḳül fehminde bī-mecāldur. Ve anuñ ile idrāk u ihāta olmur cümle eşyā ve ol idrāk u ihātadan oldı müberrā. Çeşm-i ser müşāhede-i cemāl-i bā-kemālınden ḫīredür ve dīde-i ser anuñ mülāḫazasız tīredür.

Şi'r

Mef'ülü Mefâ'îlün Mefâ'îlü Fe'ül

- - / . - - / . - - - / . -

Yā men li-hevā küntü bi'r-rūḫi ḳad semeht
 Hem fevkī vü hem taḫtī vü ne fevk ü ne taḫt
 Zāt-ı heme cüz vücūd ḳā'im be-vücūd
 Zāt-ı tu vücūd-ı sāzic ü hestī-i baḫt

49 Farsçası şöyledir:

K'ey bülbül-i cân mest zi-yād-i tü merā
 V'ey pāye-i ğam pest zi-yād-ı tü merā
 Lezzet-i cihān-rā heme der-pā fikend
 Zevḳı ki dehed dest zi-yād-i tü merā

50 Farsça orijinali şudur:

Ber-'üd-ı dilem nevāḫt yek zemzeme 'ışk
 Z'ān zemzeme-em zi-pāy-tā-ser heme 'ışk
 Ḥaḳḳā ki be-'ahdhā ne-yāyem bīrūn
 Ez-'uhde-i Ḥaḳ gūzārī-i yek deme 'ışk

Terceme

Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün

. . . - / . . . - / . . . - / . . . -

İy senüñ ‘ışkuñ ile rûhuma gelmişdi bu kim
Ki_olasın fevkî vü hem tahtî vü ne fevk [ü] ne taht
Kā’im oldı çü vücuduñla senüñ cümle vücüd
Zātuñ ammā ki vücüd-ı s[ā]zic ü hestî-i baht

Cāmī

Mef‘ülü Mefā‘ilün Mefā‘ilün Fa‘ ve Mef‘ülü Mefā‘ilün Mefā‘ilün Fa‘

- . . / . . . - / . . . - / - ve - . . / . . . - / . . . - / -

Pes bî-rengest yār-ı dil-ḥ‘āh ey dil
Kāni‘ şüde ü⁵¹ be-reng-i nā-gāh ey dil
Aşl-ı heme reghā ez-ān bi-reng est
Men aḥsenü şıbgatu minellāh ey dil

Terceme

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Fe‘ilün

. . . - / . . . - / . . . -

‘Aceb bî-renk oldı yār-ı dil-ḥ‘āh
Ve lîkin oldı kāni‘ rene nā-gāh
O bî-renkden durur aşl-ı heme renk
Ve men aḥsenü şıbgatu minellāh

[226b] Lāyiḥa

Lafz-ı vücüd gāh olur ki taḥaḥkuḥ u ḥuşül geh ma‘nā-yı maşdariyye vü mefhümāt-ı i‘tibāriyyedür, ol ma‘nāya ıtlāk olunur. Pes bu i‘tibār ile ma‘külāt-ı şāniye qabilindendür ki anda emr ü nehy mutaşavver olmaz ḥāricde, belki hemān māhiyyete ‘arız olur ta‘alluḥda. Nitekim muḥaḥkiḳān-ı ḥukemā müdeḳkiḳān-ı mütekellimîn böyle taḥkiḳ ü tebyîn eylediler. Ve gāh olur ki lafz-ı vücüd zıkr olunur ve andan bu ma‘nā dilenür ki anuñ varlığı kendü zātından ola ve hestî-i bākî-i mevcūdāt andan ola. Nitekim dinildi

Mışra‘

Müfte‘ilün Müfte‘ilün Fā‘ilün

- . . - / - . . - / - . . -

Mā be-tü kā’im çü tü kā’im be-zāt

Fî’l-ḥaḳiḳa andan gayrı nesne yokdur ḥāricde ve bākî mevcūdāt aña ‘arızdur ve anuñ ile kā’imlardür şöyle ki zevk-i kibriyā-i ‘arifin ve fehmi‘ ulemā-i ehl-i yaḳîn bu

51 “şüde ü” kelimeleri Farsça metinde “ne-şevî” şeklinde kayıtlıdır.

güvâhı haber virürler ki lafz-ı vücûduñ itlâkı hazret-i Hudâ-yı yegâneye ma'nâ-yı sâni üzere ola, evvel üzere olmaya.

Câmî

Mef'ülü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fe'ül

-. / . - - - / . - - - / . -

Hestî be-kıyâs-ı 'aql-ı erbâb-ı kıyûd

Cüz 'arız a'yân u haqâyık ne-nümüd

Lîkin be-mükâşefât-ı aşâb-ı şühüd⁵²

A'yân heme 'arızend u ma'rûz vücûd

Terceme

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

-. - - / - - - - / - - - - / - -

Varlığa didi kıyâs-ı 'aql-ile ehl-i kıyûd

'Arız a'yândur kim der-haqâyık rû-nümüd⁵³

Lîk keşfile didiler bunda erbâb-ı şühüd

Oldı a'yân 'arız u ma'rûzdu bilgil vücûd

Şîfât gayr-ı zâtdur *min-haysu mâ-yefhamu'l-'ukûl*⁵⁴ ve 'ayn-ı zâtdur *min haysu't-tahakkuki ve'l-huşul*.⁵⁵ Messelâ 'âlim, zâtdur şîfat-ı 'ilm i'tibâriyle ve kâdir dağı zâtdur şîfat-ı kudret i'tibâriyle ve mürîd dağı zâtdur şîfat-ı irâdet i'tibâriyle. Ve şek yokdur ki bunlar ya'nî zât ve şîfat bi-hasebi'l-mefhûm biri biri ile müteğâyirlerdür. Merhûm pederümüz bâb-ı tevhid-i Rabb-i vahidde böyle buyurmuşdur ki

Mef'ülü Mefâ'ilün

-. - - / . - - -

Vahdetde hafî kesret

Kesretde zihî vahdet

İşkât idicek nisbet

Şeksiz bulur Allâhı

Ve kad kıle

ki böyle didiler ehl-i dirâyât ki yokdur na't-ı Haqqa hadd u gayât. Budur tevhid-i Haq tahkîk u tahkîk ki *et-tevhîdu işkâtu'l-izâfât*.⁵⁶ Sellemellâhu (?)⁵⁷

52 Farsça metinde “erbâb” kelimesi üçüncü mısradâ, “aşâb” kelimesi ilk mısradâ bulunmaktadı.

53 Bu mısradâ vezin bozuktur.

54 “Akılların anladığı cihetle.”

55 “Tahakkuk ve meydana gelme cihetiyle.”

56 “Tevhid, alakaları yok saymaktır.”

57 Kırmızı mürekkeple yazılan bu ibare okunamamıştır. Bir dua cümlesi gibi durmakla beraber isim de olabilir.

Ve ammā min haysu 't-taḥaqquḳ ve'l-ḥuṣūl şıfat 'ayn-ı zāt'dur bu ma'nā üzere ki anda vücūdāt-ı mütekeşşire ve müte'addide yokdur, belki hemān bir vücūddur ki vāhiddür. Ve esmā vü şıfat nisb ü i'tibārātdur.

Cāmī

Mef'ülü Mefā'ilün Mefā'ilü Fe'ül

-. / . - - - / . - - - / . -

Ey der heme şe'n tu zāt-ı⁵⁸ pāk ez heme şeyn

Nī der-Ḥaḳ-ı tu keyfe tüvān goft ne eyn

Ez-rüy-ı ta'alluḳ⁵⁹ heme ğayrend şıfat

Bā-zāt-ı tu v'ez-rüy-ı taḥaqquḳ heme 'ayn

Terceme

Mef'ülü Fā'ilātün Mef'ülü Fā'ilātün

-. / . - - - / - - . / - . - -

Zātuñ münezzeḥ oldı her hâlde senden yok şeyn

Ḥaḳqunda dinmez ašlā ne keyfe ne [de] eyne

Rüy-ı ta'alluḳ üzere cümle şıfat ğayrend

Rüy-ı taḥaqquḳ üzere oldı şıfat heme 'ayn

Lāyiḥa

Zāt min haysu'z-zāt esmā ve şıfātтан mu'arrā ve nisb ü izāfātтан müberrādur. Ve anuñ nisb ü izāfātla ittişāfātı anuñ 'ālem-i zuhūra teveccüh-i i'tibāriyle ki tecellī olur. Ya'nī kendümi kendüme göstermekdür ve nisbet-i 'ilm ü nür-ı vücūd, şühüd-ı

[227a] vücūd ile tecellisī muḥaqquḳ olmaḳdur. Pes nisbet-i 'ilmüñ muḳteżāsı 'ālīmiyyet ü ma'lūmiyyet oldı. Ve nür-ı müstelzim zuhūr oldı. Ve mazhariyyet-i vücūd ü şühüd müsbet-i vācidiyyet-i mevcüdiyyet ve şāhidiyyet ü meşhüdiyyet oldı. Pes zuhūruña lāzım nürdur, mesbūḳdur buṭün ile ve buṭün sābiḳdur zuhūr ile ve buṭünüñ taḳaddüm-i zātiyyesi ve evveliyeti zuhūra nisbetdür. Pes ism-i evvel ve zāhır ü āḫir ve bāṭın u zāhır sırrı müte'ayyen ü bāḫir oldı. Ve tecellī-i şānī ve şāliş daḫı bu minvāl üzere revān olur. İlā māşāallāhu'r-raḥmān nisb ü esmā-i Ḥudā-yı şekürdur. Her bārī ki bisyār-ı zuhūr ide izāfāt daḫı müteżā'ife olur. Ve izāfāt bisyār oluḳça nisb daḫı keşir ü āşikār olur. *Sübḫāne men iḥtecebe 'annā mezāhire nūrihi ke-mā kāle ba'zi'l-'arīfīn*⁶⁰

Mışra'

Zuhūrındandur[ur] ğāyet ḥafāsı

58 Farsça metinde “şe'n tü zāt-ı” kısmı “şān-ı zāt-ı tü” şeklindedir.

59 Bu kelime Farsça metinde “ta'aḳḳul” şeklindedir.

60 “Bazı ariflerin dedikleri gibi: [Ey] nurunun yansımaları bizden perdelenen zat, seni tesbih ederim.”

Hafâ

İ'tibâr-ı şarâfet zâtladur ve zuhûr, i'tibâr-ı mezâhir ü ta'ayyunât iledür.

Câmî

Mef'ülü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fe'ül

-. / . - - / . - - / . -

Bâ-gül-ruh-ı hîş goftem ey gonce-dehân
Her lahza me-püş çehre çün 'işve-dehân
Zed hande ki men be-'aks-i hübân-ı cihân
Der-perde 'iyân bâşem ü bî-perde nihân

Terceme

Mef'ülü Fâ'ilätü Mefâ'ilü Fâ'ilün

-. / . - . / . - - / . - -

Ol gül-'izâra didüm eyâ fitne-i cihân
İtme nihân çehre-i pâküñ zi- '[âş]kân
Handeyle didi 'aks-i ruh-ı dilberânla
Bâ-perde ben 'iyânem ü bî-perde hem nihân

Câmî

Mef'ülü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fe'ül

-. / . - - / . - - / . -

Ruhsâr-ı tu bî-nikâb dîden ne-tüvân
Dîdâr-ı tu bî-hicâb dîden ne-tüvân
Mâdâm ki der-kemâl işrâk büved
Ser-çeşme-i âfitâb dîden ne-tüvân

Terceme

Fâ'ilätün Fâ'ilätün Fâ'ilätün Fâ'ilün

-. - - / . - - - / . - - - / . - -

Perdesiz ruhsâr-ı yârı nice görsün 'âşıkân
Setresiz dîdâr-ı pâküñ görmek olmadı hisân
Görmeyesin âfitâb işrâk itdüğü zamân
Görmez ser-çeşme-i hürşîd oldum dîde-bân

Câmî⁶¹

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ül ve Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fa'

-. / . - . / . - - / . - - ve -. / . - - / . - - - / . -

Mecmû'a-i kevn-râ be-kânün-ı sabağ
Kerdîm tefahhus varağan ba'de varağ

61 Bundan önceki dört rubai Farsça metinde yer aldığı halde tercümeyle dahil edilmemiştir.

Ḥaḳḳā ki ne ḥʿāndīm ü ne dīdīm⁶² der-ū
Coz zāt-ı Ḥaḳ u şuʿün-ı zātiye-i Ḥaḳ

Terceme

Mefʿülü Mefāʿilü Mefāʿilü Feʿülün
- - . / . - - . / . - - . / . - -
Mecmūʿa-i kevnî varaḳan baʿde varaḳ
Yazdum oḳıdum cümle be-ḳānūñ-ı sabāḳ
Hiç görmedüm anlarda Ḥudādan ḡayrı
Hep cümle şuʿün-ı Ḥaḳḳ u zātiye-i Ḥaḳ

Cāmī

Mefʿülü Mefāʿilü Mefāʿilün Feʿül
- - . / . - - . / . - - . / . - -
Tā çend hadîş cism ü ebʿād u cihāt
Tā key suḥan-ı maʿden ü ḥayvānāt u nebāt
Yek zāt faḳaḩ büved muḥaḳḳaḩ der-zāt⁶³
İn keşret-i vehmī zi-şuʿünest u şifāt

[Terceme]

Mefʿülü Mefāʿilü Mefāʿilü Feʿül
- - . / . - - . / . - - . / . - -
Tā niceyedek cism-ile ebʿād u cihāt
Baḥşı ile dil murgı bula lezzāt u ḥālāt (?)
Bir zāt-ı aḥad oldı ne kim var bu zevāt
Pes keşret-i vehmī zi-şuʿünest ü şifāt

Lāyiḥa

İndirācdan murād keşr-i şuʿündür ve ḥadeş-i zātda indirāc cüzʾ degüldür, küldē yā indirāc mazrūf degüldür zarfdā, belki murād indirāc-ı

[227b] evşāf u levāzımdur mevşūf-ı melzūmda. Pes bundan maʿlūm u hüveydā oldı ki iḥāḩa-i Ḥaḳ sübhānehu ve teʿlālā cemīʿ-ı mevcūdāt iḥāḩa-i melzūm gibidir. Cüzʾüñ külli iḥāḩası gibi degüldür, yā zarfuñ mazrūfi iḥāḩası gibi degüldür. *Teʿālāllāhu ve taḳaddase ʿammā lā-yelīḩu bi-cenābi ḳudsıhi ve lā-yanbaḡī bi-celāli kibriyāyihi ve ünsıhi.*⁶⁴

62 Farsça metinde “ne dīdīm vü ne ḥʿāndīm” biçiminde kayıtlıdır.

63 Farsça metinde “der-zāt” ibaresi yerine “ne zevāt” kelimeleri kayıtlıdır.

64 “Allah, kudsiyeti ve kibriyasına layık olmayan şeylerden münezzeḥ ve yücedir.”

Cāmī

Mef'ülü Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'

-- / . --- / . --- / -

Der-zât-ı Hâk indirâc-ı şân ma' rûf est⁶⁵

Şân çün şıfat est [ü] zât-ı Hâk mevşûf est

În kâ'ide yâd dâr k'ânca ki Hudâ est

Ne cüz' ü ne kül ne zarf u ne mazrûf est

Terceme

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

- . --- / - . --- / - . --- / - . -

İndirâc-ı şân zât-ı Hâkda bil ma' rûfdur

Şân çün ola şıfat zât-ı Hudâ mevşûfdur

Ger işitdün⁶⁶ bunu şöyle yerde kim ola Hudâ

Ne cüz' ü ne kül olur ne zarf u ne mazrûfdur

*Ve kad kâlellâhu te 'alâ külle yevmin hüve fi-şe 'nin.*⁶⁷

*Ya 'nî ennellâhe te 'â[lâ] külle vaqtin mine 'l-evkâti yuhdişu eşhâşen ve yucaddidu ahvâlen 'alâ mâ-sabağa bihi-każâ 'uhu ve fi 'l-hadîsi min şe 'nihi en yağfire zenben ve yuferrice kerben ve yarfa 'a kavmen ve yeđe 'a âherîne. Ve hüve reddun li-kaşvli 'l-Yehüdi innellâhe lâ-yeķzî yevme 's-sebti şey 'en.*⁶⁸ Kezâ fi-tefsîri 'l-Kazî rahimahullâh Nizâmuddîn-i Nîsâbüri buyurur ki bu tefsîr ki şân-ı Hudâ-yı a'lâda Muḥammed Muştafa şallellâhu 'aleyhi ve sellem buyurmuşdur ḥukemâ-yı İslâmiyyenüñ bu taķrîrlerine muvâfıķdur ki taḥķîķen każâ şol ḥükm-i küllîdür ki ezelde vâķi 'olmuşdur ve ammâ kader ol aḥķâm-ı ezelnüñ südürüdur ezmine-i muķadderede. Pes i 'tibâr-ı evvelce Resûlullâh buyurdi ki *Ceffe 'l-kalemu bi-mâ hüve kâ 'inen*⁶⁹ ve i 'tibâr-ı şânıce buyurdi ki *Külle yevmin hüve fi 'ş-şe 'nin* ya 'nî Hudâ-yı bî-çünüñ her ânda bir şe 'nde olması mezâhir ü mümkinâta nisbetdür Zât-ı Hudâda. Ve daḥı şıfat u ef'âl-i Rabb-i a'lâda mu'teber u mutesavver olmaz te'alallâh 'an zâlık. Ve bi'l-cümle *ennehâ şu 'ünun yübdiḥâ lâ-şu 'üne yebtedihâ*⁷⁰ ya 'nî şu 'ün ibdâ'idur, meş'ün ibtidâ'î degüldür. İmâm Vâḥidî, *Basît-nâm* tefsîrinde böyle zıkr eyledi ki İbn 'Abbâs rağiyallâhu 'anh böyle buyurdi ki Allâh te'âlânüñ ḥalķ itdüğindendür şol levḥ ki dürre-i beyzâdandur ve iki cânibi yâķüt-ı ḥamrâdandur, kalemi nür ve kitâbı nürdür ve Hudâ-yı ekber

65 Derkenarda Nîsâbüri'ye ait şü beyit kayıtlıdır. Sonradan eklendiği anlaşılmaktadır.

Her rûzî Hudâ der-kârî-i diğere est

Be-i 'tibâr-ı zühür-ı havâdiş der-zamânḥâ-yı ḥod (Nîsâbüri).

66 Metinde "işitdünse" gibi yazılmıştır fakat bu durumda şart eki vezni bozmaktadır.

67 Kur'an-ı Kerîm, 55/29: "Ve yüce Allah dedi ki: O her an yaratma halindedir."

68 "Allahu teala her an cevherleri yaratır ve onun ezeli ilminin gereği halleri/arazları yeniler ve ayrıca hadiste de geçtiği gibi onun işlerinden biri de günahları affetmek ve dertler için ferahlık vermek ve bir toplumu yükseltip diğerini düşürmektir. Bu, Yahudilerin Allah Cumartesi günü hiçbir şey yapmaz şeklindeki sözlerinin reddidir."

69 "Varlıkla mürekkep kurudu."

70 "Ezcümle onlar Allah'ın yoktan var ettiği şeylerdir, kendiliğinden ortaya çıkma şeyler değildir."

ol levha her gün üç yüz altmış kerre nazâr eyley. Pes her bir nazarda kimini yokdan var ider ve kimine rızık i 'tâ ider ve kimini imâte ve kimini ihyâ ider ve kimini 'azîz ve kimini zelîl ider ve nice dilerse ider ve dindi ki şe'n-i Hudâ-yı

[228a] a' lādandur ki taḥkīkā her gün ve her gice Hudâ-yı kâdir kudret-i bâhiresiyle üç 'asâkir ihrâc ider. Bir 'askeri ašlâb-ı âbâdan erḥâm-ı ümmehâta ihrâc ider. Ve bir 'askeri daḥı erḥâm-ı ümmehâtdan dâr-ı dünyâya ihrâc ider ve bir 'askeri daḥı dünyâdan mekâbire idhâl ider. Pes cümlesi rûz-ı kıyâmet kopıcaḳ ḳubûrdan ḥaşre nüŝür ider ve andan kimi cinâna ve kimi nîrâna 'ubûr idüp kimisi 'azbda ve kimisi 'azâbda olalar. Ve mervîdür ki mülûkdan ba'zısı vezîrine bu âyetden su'âl eyledi. Pes vezîr daḥı yarından sî güne mühlet aldı ve maḳâmına vardı ḥazîn ü ğam-ġîn ve bu su'âlün cevâbında endüh-ġîn. Ve bir ğulâm-ı siyâhî var idi ki 'aḳl u kıyâsetle 'abd-i âġâh idi. Mevlâsınıñ bu ġamını müşâhede idüp didi ki yâ seyyidî baña beyân eyle, sebeb-i ḥüzniñi 'ayân eyle; ola ki Hudâ-yı sübhân bu bendeden saña bir dermân iḥsân eyleye ve müşkilün âsân eyleye. Pes bu kıŝşayı vezîr ğulâma ḥaber virdi. Ve ğulâm daḥı didi ki inŝâallâhu'l-vehhâb melikün bu su'âlîne ben cevâb vireyin eger melik icâzet buyurursa. Pes vezîr melike bunı ḥaber virdi ve melik revâ görüp ğulâm iḥzâr eylediler ve ğulâm melike didi ki: iy melik-i 'âlî-ŝân Hudâ-yı bî-niŝânunñ şe'ni budur ki *innehu yülicü'l-leyle fi'n-nehâri* ve *yülicü'n-nehâre fi'l-leyli* ve *yuhricu'l-ḥayye mine'l-meyyiti* ve *yuhricu'l-meyyite mine'l-ḥayyi* ve *yeŝfi seḳîman* ve *yusḳîmu salîmen* ve *yebtelî mu'âfâ* ve *yu'âfi mübtelâ* ve *yu'izzü zelîlen* ve *yüzillü 'azîzen* ve *yufḳiru ġaniyyen* ve *yuġni fakîren*. *Fe-kâle'l-emîru aḥsente yâ ğulâmu* ve *emere'l-vezîru en yehlea'a 'aleyhi ŝiyâbe'l-vizâreti*. *Fe-kâle yâ Mevlâ ḥâza min şe'nillâhi te'âlâ* ve *azze*. *Ve'an 'Abdillâh bin Tâhir ennehu de'â el-Hüseyn ibnu'l-fazl* ve *kâle lehu eşkelet 'aleyye ŝelaŝu âyâtî*. *Da'avtuke ḥattâ tekŝifehâ lî*. *Evvuluhâ ḳavluhu te'âlâ fe-aŝbaḥa mine'n-nâdimîn* ve *ḳad ŝahḥa enne'n-nedme tevbetun* ve *ŝânihâ ḳavluhu te'âlâ ve en leyseli'l-insâni illâ mâ-se'â fe-mâ bâlu'l-eḳ'âf* ve *ŝâliḥuhâ ḳavluhu te'âlâ külle yevmin hüve fi şe'nin* ve *ḳad ŝahḥa enne'l-ḳaleme ceffe bi-mâ hüve kâ'inun ilâ yevmi'l-ḳiyâmeti*. *Fe-kâle'l-Hüseyn yecüzü en lâ-yeküne'n-nedmu tevbeten fi-tilke'l-ümmeti*. *Ve yekünü tevbeten fi ḥazîhi'l-ümmeti li-ennellâhe ḥaŝŝa ḥazîhi'l-ümmete bi-ḥaŝâ 'iŝe lem-yüŝâriḳhüm fihe'l-ümmetu*. *Ve kîle inne nedme Ḳâbil lem-yekün 'alâ ḳatli Hâbil*. *Velâkin 'alâ ḥamlihi ve ammâ ḳavluhu te'âlâ ve en leyseli'l-insâni illâ mâ-se'â [fe]-'adl[ü]n*. *Ve liye en üçziyeu bi-vâḥidetin elfen faḍlen*. *Ve ammâ ḳavluhu te'âlâ külle yevmin hüve fi şe'nin*. *Fe-innehâ ŝu'ünü yübdihâ ve lâ ŝu'ünen yebtedihâ*. *Fe-kâme 'Abdillâh ve ḳabbele re'se'l-Hüseyn*

[228b] ve sevveġa lehu ḥarâcehu kezâ fi'l-Keşşâf. *Ḳavluhu te'âlâ ve tenzi'u'l-mulke mimmen teŝâu ey tuḳli'u Ka'b raḳiyellâhu 'anhu*. *Ḳale melikun li-vezîrihi kem min hahunâ ilâllâhi te'âlâ ve kem mine'l-meŝriki ile'l-maġribi ve mâ yeŝne'ullâhu te'âlâ el-ân fe-teḥayyere el-vezîru ve erâde'l-meliku ḳatlehu bi-zâlike fe-kâle ğulâmu'l-vezîri ene ucîbuhu fe-emmâ mine'l-meŝriki ile'l-maġribi fe-meŝiretu yevmin li'ŝ-ŝemsi*. *Fe-*

emmâ min hâhunâ ilellâhi te'âlâ fe-bîkaderi lâ ilâhe illallâh ve amme's-sâliş fe-lâ eķūlu hattâ tüclisenî el-meliku 'alâ serîrihi fe-eclsehu. Fe-ķâle'l-gulâmu li's-seyyâfi iķta' re'se'l-meliki fe-ķata'ahu fe-ķâle'l-gulâmu Allâhu yasna'u mişle hâza el-ân fe-zâlike ķavluhu te'âlâ ve tenzi'u el-mulke mimmen teşâ'u kezâ fi Behceti'l-envâr.⁷¹

Lâyiha

Haķikat Haķ celle ve 'alâya mezâhir-i şerîfeye telebbüsü vâsıtasıyla ziyâde ve kemâl gelmez. Nitekim mezâhir-i hasîsiyye teşebbüsü sebebiyle noķşân ve zevâl gelmez. Nür-i Hudâ-yı ferîd her çend ki pâk u pelîde düşe besâtef-i nürîyesine aşlâ tağayyür irişmez. Ve leţâfet-i kudsiyesine hergiz tebeddül yetişmez. Ne müşkden büy alur ne gülden renk ne hârdan 'âr ider ve ne hâradan neng.

Câmî

Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlü Fa'

-. - / . - - - / . - - - / -

Çün hür zi-fürûğ-ı hod cihân ârâyed

Nî nür-ı ve'y ez hîç pelîd âlâyed⁷²

Ber-pâk u pelîd eger be-tâbed şâyed

Nî pâkî u zi-hîç pâk efzâyed

Terceme

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

. - - - / . - - - / . - - - / . - - -

71 "Mutlaka O, Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar. Ölüden diriği çıkarır, diriden ölüyü çıkarır (Kur'an-ı Kerim, 3/27) ve hastayı iyileştirir ve sağlıklıyı hasta eder ve afiyette olanı mübtela, mübtela olana afiyet verir ve zelili aziz, azizi zelil eder ve zengini fakir, fakiri zengin eder. Emir, köleye "Aferin" dedi ve vezire, vezirlik hilatlerini çıkarmasını emretti. Ve Dedi ki: Efendim! Bu, yüce ve üstün olan Allah'ın işlerindedir. Ve 'Abdullâh bin Tâhir'den naklen: O, Hüseyin ibnu'l-fazl'ı çağırdı ve ona dedi ki, benim üç ayet hususunda müşkilim var. Onları benim için açıklaman için seni çağırdım. İlki, Allah'ın şu sözüdür: Artık pişmanlık duyanlardan olmuştur (Kur'an-ı Kerim, 5/31) ve pişmalık tevbe oldu; ve ikincisi, Allah'ın şu sözüdür: insan ancak çabasının sonucunu elde eder (Kur'an-ı Kerim, 53/39) ve pek iyi, zayıflar (çalışamayanlar)ın durumu nedir? ve üçüncüsü Allah'ın şu sözüdür: O her an yaratma halindedir ve kıyamete dek artık mürekkep kurudu. Ve Hüseyin dedi ki: O ümmette nedametin tevbe olmaması mümkündür ve bu (bizim) ümmetteyse nedamet tevbe olarak görülür çünkü Allah bu ümmete verdiği özelliklere başka hiçbir ümmeti ortak kılmamıştır. Ve dendi ki Kâbil'in pişmanlığı Hâbil'i öldürmesinden dolayı değildi; fakat onu taşımamasından dolayıdır. Ve fakat Allahu tealanın "insan ancak çabasının sonucunu elde eder" sözü adalettir. Ve ben fazilet bakımından onun birini bin ile karşılarım. Ve fakat "külle yevmin hüve fi şe'nin" ayetine gelince buradaki kasıt "şu'ün"dur. Bu sözden maksat, Allah'ın yoktan var ettiği şeylerdir, kendiliğinden ortaya çıkma şeyler değildir. Ve 'Abdullâh gelip Hüseyin'i alından öptü ve *Keşşâf*'ta olduğu gibi ona bir çıkış yolu gösterdi. Allahu tealanın mülkü istediğinden alırsın sözünün anlamı yani onu mülkü yok edersin demektir. Ka'b r.a. dedi ki: Bir Melik vezirine sordu: Buradan Allah'a kadar ne kadar mesafe vardır ve doğudan batıya ne kadar mesafe vardır ve Allah şimdiki ne yapıyor? Vezir şaşırıldı. Bundan dolayı Melik veziri öldürmek istedi. Vezirin kölesi, ben cevap vereceğim dedi. Doğuyla batı arasındaki uzaklık mesafe, güneş hesabıyla bir günlük yürüme mesafesidir. Ve buradan Allah'a kadar olan uzaklık ise, *lâ ilâhe illallâh* miktarıdır. Ve üçüncüseyse sen beni tahtına oturtmayana kadar cevap vermeyeceğim. Melik onu tahta oturttu. Ve köle, cellata melikin başını vurmasını söyledi ve cellat başını kestti. Ve köle *Behceti'l-envâr*'da geçtiği gibi, işte Allahu tealanın mülkü istediğinden alırsın sözünün anlamı budur, dedi."

72 Farsça metne kıyasla ikinci ve üçüncü mısralar arasında takdim-tehir meydana gelmiştir.

Eger hürşid-i tábānuñ vire nûrı cihāna táb
 Olur bâğ-ı cihān ol nûr-ıla bil hûb u müstahsen
 Ne ol pāke tokunmaqla anuñ nûrı olur eفزūn
 Ne nā-pāke irişmekle olur ol nûr müstehcen

Lāyiha

Mutlak muqayyedsiz zāhir olmaz. Muqayyed mutlaksız bāhir olmaz. Ammā muqayyed muhtācdur, mutlak ğanīdür ve mutlak-ı ğanī müstağnīdür. Muqayyed deniden *innellāhe le-ġaniyyun* ‘ani’l-‘ālemīn⁷³ bu remzī tebyīn eyler. Pes istilzām tarafeynden peydā olur. Ve ihtiyāc taraf-ı vāhıdden hüveydā olur. Nitekim miyān-ı hareket-i yed ü miftāhda iktizā böyledür. Miftāh meftūh olmada hareket-i yedi müstelzimdür. [Ve yed dağı hareket-i miftāhı müstelzimdür.]⁷⁴ Ammā yedüñ miftāha ihtiyācı vardır ve miftāhuñ yede ihtiyācı yoğdur. Pes istilzām cānibeynden ve ihtiyāc cānib-i vāhıdden oldı. Nitekim vācibü’l-vücūduñ nûrı zühür itmede vücūd-ı mümkinātu müstelzimdür ve vücūd-ı mümkināt dağı mevcūd olmada vācibü’l-vücūdı müstelzimdür. Vācibü’l-vücūdūñ mümkināta ihtiyācı yoğdur. Ammā mümkināt vācibü’l-vücūda muhtācdur.

Cāmī

Mef’ülü Mef’ılün Mef’ılü Fa’
 - - . / . - - - / . - - . / -
 Ey der-ğarem-i quds-i tu kes-rā cā nī
 ‘Ālem be-tü peydā vü tu ğod peydā nī
 Mā vü tü hem ez-cūd neīm ammā hest⁷⁵
 Mārā be-tu ğacet ü türā bā-mā nī

[229a] Terceme

Fā’ilātün Fā’ilātün Fā’ilātün Fā’ilün
 - . - - / - . - - / - . - - / - . -
 İy ğarīm-i qudsüñe varmağa yol bulmadı kes
 Sensüz ammā bir ağad vırmez cihānda hıç nefes
 Olmasa mağlūk üzre nûr-ı Ğālīk muğtebes
 Ğalğ hep zulmetde qalup nāra ilterdi ‘ases
 Ve qad kıle

Beyt

Fā’ilātün Fā’ilātün Fā’ilātün Fā’ilün
 - . - - / - . - - / - . - - / - . -

73 Kur’ân-ı Kerim, 29/6: “Allah’ın hiçkimsenin hiçbir şeyine ihtiyacı yoktur.”

74 Bu kısım der-kenarda kayıtlıdır.

75 Yanlış kaydedilmiş olsa gerek, Farsçası şu şekildedir:

Mā vü tü zi-hem cūdāneīm ammā hest

Şeş cihetden sen münezzehsin velî senden ٲoli
Hem yemîn ile yesâr u fevķ u taht u pîş ü pes

Câmi⁷⁶

Mef'ülü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fa'

-. / . - - - / . - - - / -

Vâcib zi-vücüd nîk ü bed müstağnî'st
Vâhid zi-merâtib ü 'aded müstağnî'st
Der-ħod heme-râ çü cāvidān mī-bīned
Ez-dīd nişān būden zi-ħod müstağnî'st

Terceme

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

Nîk ü bedden oldı müstağnî Ĥudāvend-i ğayūr
Nitekim vâhid merâtible 'adedden oldı dūr
Cümle eşyāyı görür kendüde bākī cāvidān
Kendü ammā kim görünmez şāh-ı müstağnî şekūr

Ve kad kulnā fihî

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- . - - / - . - - / - . -

Gerçi Ĥālķ ĥalkdan olmaz cüdā
Mülk-i istiğnādadur ammā Ĥudā
Biz aña muħtāc maħżar (?) lîk ol
Bize muħtāc olmadı bil iy fetā

Câmi⁷⁷

Mef'ülü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fe'ül

-. / . - - - / . - - - / . -

Ey zāt-ı refi'-i tu ne cevher ne 'arāz
Fāzl u keremet nîst mu'allel be-ĝarāz
Her kes ki ne-bāşed tu 'ıvāz bāşī ez-ū
V'an-rā ki ne-bāşī tu kesī nîst ıvāz

Terceme

Mef'ülü Fā'ilātün Mef'ülü Fā'ilātün

-. / - . - - / - - . / - . - -

İy zāt-ı tü münezzeh cevherle hem 'arāzdan

76 Bu rubai Farsça metinde bulunmamaktadır.

77 Bu rubaiden önce Farsça metinde olduğu halde tercümeyle alınmamış başka bir rubai daha bulunmaktadır.

Lutfuñ dağı muqaddes oldı şehā garaızdan
Yok cūduña nihāyet ihsānuña da gāyet
Birrūñ tenezzüh itdi iy şeh senūñ 'ıvazdan

Lāyiha

İstignā-yı mutlak muqayyeden zāt i'tibāriyledür ve illā zuhūr-ı esmā-i ulūhiyyet ve taḥaqquḳ-ı nisb-i rubūbiyyet muqayyedsiz muḥālātandur.

Cāmī

Mef'ülü Mefā'ilün Mefā'ilü Fe'ül
- - / . - - - / . - - - / . -
Ey bā'ış-i şevḳ u talebem ḥüb-i tu
Fer'-i taleb-i men est maḥlūb-i tu
Ger āyine-i muḥabbet-i men buved
Zāhir ne-şevved cemāl-i maḥbūb-i tu

Terceme

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün
. . - - / . . - - / . . - - / . . -
Bā'ış-i şevḳ u ṭarab ḥüb-i dildār durur⁷⁸
Sebeb-i 'ışḳ u taleb cāzibe-i yār durur
Olmasa āyine-i dilde muḥabbet yāra
Cānda olmazdı anuñ tır-i ğamından yāra

Lāyiha

Belki Ḥaḳ muḥabbet ve hem maḥbūbdur ve hem taleb ve hem maḥlūbdur ve maḳām-ı cem'-i aḥadiyyetde hem maḥlūb u hem maḥbūbdur ve mertebe-i vāḥidiyyet ve keşretde hem taleb ü hem muḥabbetdür.⁷⁹

Cāmī

Mef'ülü Mefā'ilün Mefā'ilün Fa'
- - / . - - - / . - - - / -
Ey ğayr-i tu-rā be-süy-ı tu seyrī ne
Ḥālī zi-tu mescidī [ne]⁸⁰ vü deyrī ne
Dīdem heme ṭālibān u maḥlūbān-rā
Ān cümle tūyī vü der-miyān ğayrī ne

78 Derkenarda şu kayıtlıdır:

Yuḥibbuhum ve yuḥibbūnehu çe ikrār est
Be-zır-i perde meger ḥiṣ-rā ḥeridār est

79 Derkenarda şu kayıtlıdır: Ve bu maḳāmda Ḥacı Bayram sultān şöyle beyān itmişdür:

Bilmezem ma'şuḳ sen mi yoḷsa men
Gel benüm müşkilüm āsān eylegil

80 Farsça metinden alınıp eklenmiştir.

Terceme

Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilätün Fe' ilün

.. - - / . . - - / . . - - / . . -

İy senüñ gayruña senden yana yokdur hiç seyr
Hālī hem olmadı senden ne şehā mescid ü deyr
Cümle t̄alibleri gördüm daḡı maṭlūbları
Dükeli sensin eyā ferd ü ganī yokdur gayr

Cāmī⁸¹

Mef' ülü Mefā' ilün Mefā' ilü Fe' ül

- - . / . - - - / . - - . / . -

Hem-sāye vü hem-niṣīn ü hem-reh heme ü'st
Der-delḡ-i gedā vü der-aṭlas-i şeh heme ü'st
Der-encümen-i fark u nihān-hāne-i cem'
Billāhi heme ü'st şümme billāhi heme ü'st

Terceme

Mef' ülü Fā' ilätün Mef' ülü Fā' ilätün

- - . / . - - - / - - . / . - - -

Hem-sāye hem-niṣīn ü hem-rāh u reh Ḥudādur
Delḡ içre hem gedā vü aṭlasda şeh Ḥudādur
Enbūh-ı encümende cem' ile fark cümle
'Arş ile ferş ü eflāk mihr ile meh Ḥudādur

Cāmī

[2229b] Mef' ülü Mefā' ilü Mefā' ilün Fa'

- - . / . - - . / . - - - / -

Ey borde gümān ki şāhib-i taḡḡīkī
V'ender-şıfat-ı şıdḡ u yaḡīn şıddīkī
Her mertebe ez-vücüd ḡükmī dāred
Ger ḡıfz-ı merātib ne-künī zıddīkī

Terceme

Mef' ülü Mefā' ilü Mefā' ilün Fa'

- - . / . - - . / . - - - / -

Ḳann eyleme bilmiş olasın taḡḡīkī
Hem şıdḡ u yaḡīnde bulasın şıddīkī
Her şey ki ne var ḡükm-i Ḥudā var-dur anda
Ger mertebeyi bilmeyesin zıddīkī

81 Bu rubaiden önce Farsça metinde olduğu halde tercümeyle alınmamış başka bir rubai daha bulunmaktadır.

Cāmī⁸²

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fa'

-- / . -- / . --- / -

Bahrist ne kâhinde ne efzâyende

Emvâc ber-û revende vü âyende

'Âlem çü 'ibâret ez-hemîn emvâc-est

Nebved dü zemân belki dü ân âyende⁸³

Terceme

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

Bir denizdür bu cihân ne artar u ne eksilür

Lîk emvâcî revendedür dü ân âyendedür

'Âlem ol emvâcdan oldu 'ibâret iy cüvân

Ki zamânın olmaz anda vü dü ân âyendedür

Ve kad kîle

Beyt

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- . - - / - . - - / - . -

Çî'st 'âlem mevc-i bahr-i lem-yezel

Kî'st âdem 'aks-i nûr-ı lâ-yezâl

Terceme

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- . - - / - . - - / - . -

Mevc-i bahr-i lem-yezel 'âlem-durur

'Aks-ı nûr-ı lâ-yezâl âdem-durur

Lâyiha

Hağ sübhânehu ve te'âlâ her nefesde mütecellîdür, tecellî-i diğeri ile ki aşlâ tekrâr olmaz ya'nî anda bir ta'yîn ve bir şe'ne mütecellî olmaz, belki her bir nefesde ve her bir ânda bir ta'yîn-i maşşûş ile tecellî ider.

Cāmī⁸⁴

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fa'

-- / . -- / . --- / -

Hestî ki 'iyân nîst dü ân der-şe'nî

82 Bu rubaiden önce Farsça metinde olduğu halde tercümeyle alınmamış başka yedi rubai daha bulunmaktadır.

83 Bu kelime Farsça metinde "pâyende" şeklinde kayıtlıdır.

84 Bu rubaiden önce Farsça metinde olduğu halde tercümeyle alınmamış başka dört rubai daha bulunmaktadır.

Der şe'n-i diğ er cilve küned her ānī
 İn nükte be-[coz] “külle yevmin hüve fi şe'n”
 Ger bāyed et ez kelām-ı Hāḡ burhānī

Terceme

Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün

. - - - / . - - - / . - - - / . - - -

Ki her bir ānda bir şe'nde durur Hāḡkuñ işit şe'ni
 Revā olmadı bil ta'īl āna şe'ndur anuñ şanı
 Didi Hāḡ “külle yevmin hüve fi şe'nin” işit anı
 Eger bulmaḡ dilerseñ naşş-ı Ḳur'ānile burhānı

Ve bu nükte sırrında erbāb-ı 'irfān böyle beyān eylediler ki ḡazret-i Hāḡ sübhānehu ve te'ālā esmā-i ḡābiledür ki ba'zısı luḡfiyye ve cemāliyyedür ve ba'zısı ḡahriyye ve celāliyyedür ve heme esmā dā'imā bir kār üzere der-kārdur, hīç biri bir ān mu'aḡḡal olmaḡ lāyık u erzān degildür. Çün bir ḡaḡīḡat ki ḡaḡāyık-ı imkāniyeden vāsīta-i ḡuşūl-ı şerā'it ve sebeb-i irtifā'-ı mevānī' ile müste'idd-i vücūd olur ve raḡmet-i raḡmāniyye anı bulur. Ve anuñ üzerine ifāza-i vücūd eyler, zāhir-i vücūd vāsīta-i telebūs-i āşār ve aḡkām ile ol ḡaḡīḡatde müte'ayyen olur ta'yīn-i ḡāşla. Ve ba'dezīn sebeb-i ḡahr-ı aḡadiyyet ḡaḡīḡati ki muḡtezā-yı izmiḡlāl-ı ta'yīnāt ve āşār-ı keşret-i şūrīdür, evvel ta'ayyünden münselih olur, hemān ol insilāḡ raḡmet-i raḡmāniyye muḡtezāsıyla bir ta'ayyün-i āher-i ḡāş eyler ki mümāşil-i ta'ayyün ü sābık ola. Pes cemāl u celāl ve kemāl u zevāl müte'ākıben nedür? Nitekim gice nehārı ve şitā bahārı ve nūr zülmeti ve marāz siḡḡati müte'ākıbdür.

[230a] (?) Allāhu a'lā kim zāt-ı pāki yektādur. Velikin ism-i zātı oldı bil müstecmi'-i ef'āl ki ya'nī oldı zātında şıfat-ı ef'āl hep ḡāşıl, kimi luḡ u kimi ḡahr ve kimi men' u kimi ifzāl ider ki bir demde bād-ı ḡahrı cümle 'ālemi vīrān ider, bir ānda āb-ı luḡfi bāḡ-ı kevnı bil ḡoş-vişāl. Celālini cemāli bil te'āküb üzeredür dā'im ki nīşi 'ayşā zehri şehde eyler naḡl u istibdāl.

Cāmī⁸⁵

Mef'ūlü Mefā'īlü Mef'ūlü Fe'ül

- - . / . - - . / - - . / . -

Der-ref'-i ḡucub kūş [ne]⁸⁶ der-cem'-i kütüb
 K'ez cem'-i kütüb nemī şev ed ref'-i ḡucub
 Der-ḡayy kocā⁸⁷ büved neş'e-i ḡubb
 Ḥay künī heme-rā va'd-i ilāllāḡ ve teb

85 Bu rubaiden önce Farsça metinde olduğu halde tercümeyle alınmamış başka bir rubai daha bulunmaktadır.

86 Bu kelime Farsça metinden alınıp eklenmiştir.

87 Farsça metinde “ḡayy-kocā” yerine “ḡayy-i kütüb” kayıtlıdır.

Terceme

Mef'ülü Fā'ilätü Mef'ülü Fā'ilün

-- / - - - / - - / - - -

Ref'-i hicāb olmadı cem'-i kitāb ile

Cem'-i fūnūn olmadı hīç rāfi'-i hucub

Ref'-i hicāb ister-iseñ rāh-ı 'ışka gīt

*Fe'stağfiru z-zünübe ilā Rabbike ve tüb*⁸⁸

Cāmī⁸⁹

Mef'ülü Mefā'ilün Mefā'ilü Fe'ül ve Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fe'ül

-- / - - - / - - - / - - ve -- / - - - / - - - / - - -

Hestī ki büved zāt-ı Hūdāvend-i 'azīz

Eşyā heme der-veyend ü v'ey der-heme çiz

İn-est beyān-ı ān ki 'ārif gūyed

Bāşed heme hayr münderic der-heme hayr

Terceme

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

. - - - / . - - - / . - - - / . - - -

Şu varlık kim Hūdāvend-i 'azīzün zāt-ı pākidür

Ki eşyā andadur cümle velī ol oldu der-zībā

Ki ārifler ne didi gel bu pendı istimā' eyle

Ki cümle hayr cümle hayr içinde münderic cem'ā

Cāmī⁹⁰

Mef'ülü Mefā'ilün Mefā'ilü Fe'ül ve Mef'ülü Mefā'ilün Mefā'ilü Fe'ül

-- / - - - / - - - / - - ve -- / - - - / - - - / - - -

Her na't ki ez-ķabīl-i hayr-est ü kemāl

Bāşed zi-nu'üt-ı zāt-ı [pāk]-i⁹¹ müte'āl

Her vaşf ki der-hisāb-ı şerr-est ü vebāl

Dāred be-ķuşūr-ı ķābiliyyāt u me'āl⁹²

Terceme

Mef'ülü Fā'ilätün Mef'ülü Fā'ilätün

-- / - - - / - - / - - -

88 Derkenarda şu bilgi mevcuttur: Ve pederümüz Şeyh Naşūh kuddise sırruhu'l-'azīz bu maķāma münāsib bir beyt-i pend-āmīz inşā itmişlerdür:

Zühd ü taķvā 'ilm ü 'irfān kendüye ķayd itmeyüp
Tevbe istiğfār iden nuşh-ı hoş-āşār eyledi

89 Bu rubaiden önce Farsça metinde olduğu halde tercümeyle alınmamış başka dört rubai daha bulunmaktadır.

90 Bu rubaiden önce Farsça metinde olduğu halde tercümeyle alınmamış başka üç rubai daha bulunmaktadır.

91 Farsça metinden alınıp tercümeyle eklenmiştir.

92 Farsça metinde "ķābiliyyāt-me'āl" olarak kayıtlıdır.

Her fi'l ü her şıfat kim hayr u kemâlden ola
 Bilgil ki olur ol fi'l na't-ı Hudâ-yı fa'âl
 Ammâ ki olsa her fi'l ü na't zenb ü şerden
 Bilgil ki kabiliyyât naşından olur ol hâl

Câmî⁹³

Mef'ülü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ülün
 - - / - - / - - / - -
 Ey der-tu beyānhā vü 'iyānhā heme hîç
 Pindâr yaqīnhā vü gümānhā heme hîç
 Ez zāt-ı tu muṭlaqān nişān netivān dād
 K'ancā ki tuyī büved nişānhā heme hîç

Terceme

Mef'ülü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ül
 - - / - - / - - / - -
 İy sende beyānlarla 'iyānlar heme hîç
 Pindâr-ı yaqīnlerle gümānlar heme hîç
 Hîç muṭlaq-ı zātuñda nişān bulmadılar
 Ol yerdeki sensin ki nişānlar heme hîç

Ve kad kile fihî⁹⁴

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün
 - - - / - - - / - - - / - - -
 Her kaçan kim cān-ı 'ārif hūş-ıla āgāh ola
 Şanma anı kim ḥarīm-i kudse aña rāh ola
 Böyle oldı bil irādet dest-i erbāb-ı şühüd
 Dāmen-i idrāk şafda cümlesi kütāh ola

Ve kad kulnā fihî⁹⁵

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün
 - - - / - - - / - - - / - - -

93 Bu rubai Farsça metinde “Ey borde gümān ki şāhib-i taḥkīkī” diye başlayan rubaiden sonra yer almaktadır.

94 Bu rubainin Farsçası tercümeyle alınmamıştır fakat rubai Farsça metinde “Hem-sāye vü hem-nişīn...” diye başlayan rubaiden sonra gelmekte olup şöyledir:

Her çend ki cān-ı 'ārif āgāh büved
 Key der-ḥarem-i kuds-i tueş rāh büved
 Dest-i heme ehl-i keşf ü erbāb-ı şühüd
 Ez-dāmen-i idrāk-i tu kütāh büved

95 Bu rubainin Farsçası verilmiştir fakat rubai Farsça metinde “Her çend ki cān-ı 'ārif āgāh büved” diye başlayan rubaiden sonra gelmekte olup şöyledir:

İn 'ışk ki hest coz-ı lā-yenfekk-i mā
 Hāşā ki şevd be-'aql-ı mā müdrek-i mā
 Hoş ān ki zi-nür-ı u demed şubh-ı yaqīn
 Mārā be-rehāned ez-zalam-i şekk-i mā

Ḥamdulillāh cüz'-i lā-yenfek durur 'ışk-ı Ḥudā
 Ḥāne-i dilde yanar ol 'ışk-ıla şem'-i hüdā
 Biz[i] zulmetden umaruz kırtara ol nūr-ı pāk
 İrgüre nūr-ı yaķıne reybden ide cüdā

Lāyihā

Bu 'ayn-ı vāḥid ki zāt-ı vāḥidden 'ibāretdür, ta' ayyünāt u tağayyurātta itlāk u tecerrüdi ḥaşyeti ile ḥaķdur. Ve ta' ayyünāt u tağayyurāta telebbüsü vāsıtasıyla ve tekeşşürāt u ta' addudāta teşebbüsü

[230b] rābıtası ile ḥaķdur ve 'ālemdür. Pes 'ālem zāhir Ḥaķdur ve Ḥaķ bāṭın 'ālemdür. 'Ālem zuhūr-ı 'ālemden evvel ḥaķ olmuş idi velākin Ḥaķ zuhūr-ı 'ālemden-soñra 'ayn-ı 'ālem oldu. Bil ki fi'l-ḥaķıķa bir ḥaķıķatdur. Ve zuhūr u buṭün ve evveliyet ü āhiriyyet anuñ nisbet-i i 'tibārındandır. Kemā eşāre ileyh sübhānehu ve te'ālā Hüve el-evvelü ve'l-āḥiru ve'z-zāhiru ve'l-bāṭın. Ve kāle te'ālā fi ḥadıṣihi'l-ḳudsiyyi *küntü kenzen maḥfiyyen fe-aḥbebtü en-ü refe fe-ḥalaktu'l-ḥalka*.⁹⁶

Cāmī⁹⁷

Mef'ülü Mef'ülü Mef'ülü Fe'ülün
 - - . / . - - . / . - - . / . - -
 Ber şekl-i bütān reh-zen-i 'uşşāk Ḥaķ-est
 Lā belki 'ıyān der-heme āfāk Ḥaķ-est
 ÇİZİ [ki]⁹⁸ büved zi-rüy-ı taqyīd cihān
 Vallāh ki heme zi-vech-i itlāk Ḥaķ-est

Terceme

Mef'ülü Fā'ilātün Mef'ülü Fā'ilātün
 - - . / . - - . / - - . / - - .
 Ḥübān-ı reh-zenāne 'uşşāk bil Ḥaķ oldu
 Lā belki cümle a'yān āfāk bil Ḥaķ oldu
 Taqyīd ile olan şey bilgil cihāndurur ol
 Ammā olan zi-vech-i itlāk bil Ḥaķ oldu

Ḥātıme

Bilgil ki maķşüd bu 'ibārātdan ve maṭlüb bu işārātdan bu remze tenbīhdür ki Ḥaķ sübhānehu ve te'ālānuñ ihāta-i zātisi cemī'-i eşyayı muḥıtdür ve daḥı sereyān-ı nūrīsi cemī'-i merātib-i vücüd u şühüdi müştemildür. Tā ki sālīkān-ı āgāh ve tālibān-ı şāḥib-intibāh olanlar zevāt-ı muḳayyedātdan ḥıķbir zātı müşāhede itmeyeler illā anda

96 "Ben gizli bir hazineydim. Bilinmeyi sevdim ve bilinmek için mahlukatı yarattım."

97 Farsça metinde bu rubai hakikat bahsinden sonra yer almaktadır.

98 Farsça metinden alınıp tercümeyle eklenmiştir.

cemâl-i muṭlaḳı mu'āyene eyleyeler ve şıfâtdan hîçbir şıfâtı müṭâla'a eylemeyeler illâ anda kemâl-i muṭlaḳı mülâhaza eyleyeler. Ve bu ma'nîye işâret Şiddîk-i şafiden böyle şâdir olmuştur ki *mâ re'eytü şey'en illâ ve re'eytüllâhe ḳablehu ve ḳâle 'Ömer raḳıyellâhu 'anhu mâ re'eytü şey'en illâ ve re'eytüllâhe ba'dehu ve küllü vichetin hüve müvellihâ ve 'l-farḳu beynehumâ ke'l-farḳi beyne küllin minhümâ.*⁹⁹ Hâḳ sübhânehu ve te'âlânuñ kemâlât-ı zâtîsi ve şıfatîsi güft ü güyla bilinmez ve 'inâyet-i Bârî yârî olmayınca fehm olunmaz. Pes evvelî budur ki bu miḳdâr ile iktifâ oluna ki *el-'ârifü yekfihî 'l-işâretü*¹⁰⁰ pend-i üli'l-beşâretdür. Kemâ ḳâle ba'zû'l-'ârifin

Rubâ'î¹⁰¹

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün

- . - - / - . - - / - . - - / - . - -

Misk eger endek büved hoş büy gerded der-dimâḡ

Hâne-râ rüşen küned gerçî büved küçek çerâḡ

Cur'aî kâfî büved ez-ḥatm berâ-yı çâşnî

'Ârifî-râ bes büved yek deste-i reyḫân zi-bâḡ¹⁰²

*Vallâhu a'lem bi's-şavâb ve ileyhi'l-mercî' ve'l-me'âb el-ḥamdulillâhi vaḫdehu velâ şey'ün ba'dehu.*¹⁰³

Der-beyân-ı tārîḫ-i in kitâb: z, f, t

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün

- . - - / - . - - / - . - - / - . - -

Ger bunuñ tārîḫini bilmek dilerseñ iy püser

Fâ-i zühr u fâ-i faḫr u 'ayn-ı luṭfa ḳıl nazâr [z, f, t]

*Vaḳa'a 'l-ferâḡu min tahrîrihi fî yevmi'l-aḫadi vaḳte 'l-işrâḳi fî yevmi's-sâbi'i ve 'l-işrine fî şehri'l-muḫarremi'l-ḫarâmi sene (1048) semâniye ve erba'in ve elf 'an yedi 'İsmâ'îl bin İbrâhîm fî maḳâmi ḳuṭb-ı cihân ḫazret-i Şeyḫ Şa'bân Efendi ḳuddise sırruhu'l-'azîz.*¹⁰⁴

99 “Ben hiçbir şey görmedim illa onu gördüm ve önce Allah'ı gördüm ve Ömer r.a. dedi ki, ben hiçbir şey görmedim illa onu gördüm ve sonra Allah'ı gördüm ve herkesin yüzünü ona çevirdiği bir yönü vardır ve onlar arasındaki fark, her biri arasındaki fark gibidir.”

100 “Arif olan için bir işaret yeter.”

101 Bu rubai Farsça metinde bulunmamaktadır. Ayrıca Farsça metinde son sayfada yer alan altı rubai daha tercümeyle alınmamıştır.

102 “Misk az olsa da dimaḡda hoş koku olur, kandil küçük olsa da ev aydınlanır, lezzet için sondaki cur'a da kâfi olur, arif olanın baḡı anlaması için tek bir fesleḡen demeti yeterlidir.”

103 “Allah en doğrusunu bilir ve dönüş onadır. Hamd onadır, o birdir ve ondan sonra bir şey yoktur.”

104 “Bu [kitabın] yazımı 1048 senesinde, Muharremü'l-haram ayının 27. gününde işrak vaktinde kutb-ı cihan hazret-i Şeyh Şaban Efendi (Allah onun aziz sırrını kutsasın) makamında İsmail bin İbrahim tarafından tamamlanmıştır.”

Teşekkür: Bu makale ilk defa Uluslararası Amasya Şairleri Bilim Şöleni'nde (4-6 Ekim 2018, Amasya) sunulan “Abdülmeccid b. Şeyh Nasûh b. İsrâil'in Tercüme-i Levâiyih Adlı Eseri” isimli tebliğin yeniden yazılmış hâlidir. Bu vesileyle başta merhum Mehmet Arslan hocam olmak üzere söz konusu şölenle tebliğimi dinleyip sorularıyla katkıda bulunan değerli meslektaşlarıma teşekkür ederim. Ayrıca makaleyi okuyarak değerlendirme ve katkılarda bulunan Sadık Yazar'a, metindeki Farsça kısımları kontrol ederek katkıda bulunan Kadir Turgut'a, Arapça metin ve tercümelere kontrol eden Maşuk Yamaç'a müteşekkirim.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Abdülmeccid, T. (1582). *Tercemetü 'l-levâiyih*. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 37 Hk 3670/10.
- Abdülmeccid T. (2008). *Tefsîru sûreti 'l-insân*. Muammer Erbaş (Haz.), İzmir.
- Nev'îzâde Atâyî. (2017). *Hadâi'kü 'l-hakâyık fi tekmileti 'ş-şakâyık*, Suat Donuk (Haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Aktürk, A. (2013). Abdülmeccid b. Nasûh'un hadisçiliği ve *sürûrü 'n-nâzirin* adlı risâlesindeki hadislerin tahrici. (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bağdatlı İsmail Paşa. (1990). *Hediyetü 'l-ârifin, esmâü 'l-müellifin ve âsârü 'l-musannifin u*. Nail Bayraktar (Haz.), İstanbul: MEB.
- Bağdatlı İsmail Paşa. (1951). *Hediyetü 'l-ârifin, esmâü 'l-müellifin ve âsârü 'l-musannifin I*. Kilisli Rifat Bilge ve İbnülemin Mahmut Kemal İnal (tsh.), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bahadır, S. C. (2018). Abdülmeccid tosyavî ve manzum kıssa-i Çoban'ı. M. F. Köksal, S. Murad, ve M. İlhan (Ed.), *Uluslararası Amasya Şairleri Bilim Şöleni Bildiriler Kitabı* içinde (s. 83–92). Ankara: Kibatek Yayınları.
- Bursalı, Mehmed Tâhir Efendi. (t.y.). *Osmanlı müellifleri I*, A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen (Haz.), İstanbul: Meral Yayınevi.
- Çelebi, Asaf Hâlet. (2002). *Molla câmi*. Ankara: Hece Yayınları.
- Demircioğlu, C. (2018). Osmanlı Edebiyatı Geleneğinde tercüme eserleri incelemede bir yöntem önerisi: Eyleme odaklı söylem çözümlemesi. O. Kolbaş ve O. Üçer (Ed.), *Âb-ı Hayâtı Aramak: Gönül Tekin'e Armağan* içinde (s. 245–295). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Demirkazık, H. İ. (2015a). *Abdülmeccid bin Şeyh Nasûh'un Manzum Kıyafetnâme'si: İnceleme-Metin-Dizin*. Asmaaltı Yayınları.
- Demirkazık, H. İ. (2015b). Mecidi'nin Mirâciye'si. *Turkish Studies*, 10(8), 849-886.
- Erbaş, M. (2006). Bir Osmanlı Müfessiri: Abdülmeccid b. eş-Şeyh Nasûh b. İsrâil (ö. 973/1565) ve Eserleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXIV, 161-186.
- Hayta, U. (2008). Abdülmeccid b. Nasûh Tosyevî'nin (ö. 1588) hayatı, eserleri ve el-Hüdâ ve 'l-Felâh Adlı Tefsîr Risâlesinin Tahkiki. (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

- Hayta, U., ve Birişik, A. (2007). Hayatı ve eserleriyle Abdülmecîd B. Şeyh Nasûh Tosyevî ve Cevâhîru'l-Kur'ân ve Zevâhîru'l-Furkân adlı tefsîr risâlesinin ilmî değeri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(2), 343-367.
- Hikmet, Ali Asgar. (1991). *Camî: Hayatı ve Eserleri*. M. Nuri Gencosman (Çev.), İstanbul: MEB.
- Kaçar, M. (2018). Hubbî Hatun'un *İmâdü'l-Cihâd* İsimli Eseri. M. F. Köksal, S. Murad, ve M. İlhan (Ed.), *Uluslararası Amasya Bilim Şöleni Bildiriler Kitabı* içinde (s. 167-175). Ankara: KIBATEK Yayınları.
- Kaçar, M., İlhan, M., ve Akdağ, A. (2016). Kastamonulu Âlim ve Şâirlerin Türkiye Yazma Eser Kütüphanelerinde Yer Alan Eserleri. Erol Turan ve ark. (Ed.) *I. Uluslararası Abana Sempozyumu: Geçmişten Günümüze Kastamonu/Kültür, Kent, Kimlik* içinde (s. 580-603). Palet Yayınları.
- Kol, T. (2019). Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh Tosyevî'nin Arafâtü'l-Arifin Adlı Kırk Hadis Tercümesi: İnceleme: Metin. (Yüksek Lisans Tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.
- Kuşdemir, O. F. (2017). Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh Tosyevî'nin hayatı, eserleri ve "Menâkıbu'l-Ârifin ve Kerâmâtü'l-Kâmilin" Adlı Eseri Hakkında. *SOBİDER*, 4(18), 305-323.
- Kut, Günay. (1989). Ali Şîr Nevaî. *TDV İslâm Ansiklopedi* 2, 449-453.
- Küçük, S. (2013). Şeyh Nasûh efendi ve hadis risâlesi üzerine. *Sûfî Araştırmaları*, 8, 49-64.
- Mecdî Mehmed Efendi. (1989). *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri, Hadaikü's-Şakaik I*, Abdülkadir Özcan (Haz.). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Molla Câmî. (1309). *Mecmua-i Molla Câmî (Levâiyih-i Hakikat, Şerh-i Rubâiyât, Levâmi'-i Şerh-i Hamriyye)*. Dersaadet: Artin Asadoryan Matbaası.
- Molla Câmî. (2014). *Şerh-i Rubâiyât: Vücûd ve Vahdet-i Vücûda Dâir Rubâiler ve Şerhleri*. Tâhirü'l-Mevlevî (Ter.), Abdurrahman Acer (Haz.), İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Okumuş, Ö. (1993). Câmî, Abdurrahman. *TDV İslâm Ansiklopedisi* 7, 94-99.
- Pak, S. (2018). Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh b. İsrâil Amasî'nin "Risaâletü'l-Fevzi'l-Azîm"i ve Tahkiki. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11, 81-117.
- Pattabanoğlu, F. Z. (2016a). Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh Tosyevî'nin "Fezâilü'l-İlm ve'l-Âlim" adlı risâlesi ve transkripsiyonu. *Ekev Akademi*, 66, 269-288.
- Pattabanoğlu, F. Z. (2016b). Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh Tosyevî ve Münâcâtü Levâhibi'n-Necât Adlı Risâlesi, III. *Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu: Kastamonu'da ilmî hayat ve Kastamonu Âlimleri* içinde, (s. 170-178).
- Polat, E. (2014). Tosyevî'nin "el-Havf ve'l-Hüzün" adlı risâlesinin tahkiki ve değerlendirilmesi. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 183-204.
- Sakar, E. (2016). Abdülmecîd b. Nasûh Tosyevî ve Matlab-ı A'lâ Adlı Esmâ-i Hüsnâ Şerhi. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tatçı, M. (2010). Şâbâniyye. *TDV İslâm Ansiklopedisi* 38, 211-215.
- Toruk, T. (2010). Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh b. Ali et-Tosyevî ve Pend-i Attar Tercümesi. (Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Turgut, K. (2013). Abdurrahman Câmî, Düşünce ve Eserlerinin Türk Edebiyatına Etkisi. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uluğ, H. (2009). Abdülmecîd b. eş-Şeyh Nasûh b. İsrâil'in 'el-Hüdâ ve'l-Felâh' İsimli Eserinin Edisyon Kritiği ve Tanıtımı. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yıldırım, Y. (2017). *Umdetü'l-Edib fi Ta'lim Ve't-Te'dib ve Es-Safâiyih fi Tercemeti'l-Levâiyih*. Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları.

- Yazar, S. (2011). Anadolu sahası klâsik türk edebiyatında tercüme ve şerh geleneği (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yazar, S. (2012). *Gırnatî Seyahatnamesi'nin XVI. yüzyılda yapılmış bir tercümesi: Tercüme-i Tuhfetü'l-Elbâb ve Nuhbetü'l-A'câb*. İstanbul: Okur Akademi.
- Yazar, S. (2019). Nergisi (ö. 1044/1636) ve İshak Hocası Ahmed Efendi (ö. 1120/1708) örnekleminde Osmanlı'da tercüme nazariyesi. Mücahit Kaçar, Ömer Bozkurt (Ed.), *Fuat Sezgin Anısına Bilim Tarihine Yeni Bakışlar* içinde (s. 245-261). Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Yerkazan, H. (2018a). Abdülmecid b. Nasûh'un Tezkîrû'n-Nâsîn fî Tefsîri Sûreti Yâsîn ve Tefsîru Sûreti'l-Mülk. M. F. Köksal, S. Murad, ve M. İlhan (Ed.), *Uluslararası Amasya şairleri bilim şöleni bildiriler kitabı* içinde (s. 351-366). Ankara: KIBATEK Yayınları.
- Yerkazan, H. (2018b). Abdülmecîd b. Nasûh et-Tısyevî el-Amâsî (ö. 996/1588) ve 'Arafâtü'l-Ârifin isimli eseri. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11, 119-157.

